

fulladozva, végső levegőtartalékából köhögve ébredt, mert a tüdejébe hatolt a savanyú, keserű nyálka; nem volt kihez szólnia, csak az Úrhoz, akinek lett volna a papja szívesen, de nem lehetett azzá sok okból: testi bajai okán sem, az ő nyavalyái közül egy is elég, hogy ne lehessen pappá, de elsősorban azért, mert nem Áron nemzetségéből származott, neki földet túró névtelen zsidó ősei voltak, akiket a hepciáskodó Alexandros egykor erőszakkal besorozott, és római fogságba estek, két év híján egy évszázada; nem volt kihez szólnia, az Úr sem szólt neki vissza soha, amikor imádkozott; de ez a négyszer öt rőfnyi kicsi zug, ez kivételes adomány, ide nem jön be senki, itt olvashat, álmodozhat, tünődhet kedvére, ki-kihunyorothat az ablakon, és ez is élet, s ha megteremtette, az Istennek bizonyára tetsző.

Kihunyorgott az ablakon, fájó derekát ropogtatta, és most már eljutott a tudatáig, mit is mondott az apja az imént:

– Jeruzsálembe indulsz holnapután!

Berniczky Éva

TITKOS IMÁGÓ

Szvitelszki nem lakott messze, talán ha száztíz kilométernyire, mégis úgy készülődtem hozzá, mintha több ezer mérföldes út megtételére vállalkoznék. Sokadszor tettem meg ugyanezt a távolságot, talán az ismétlés monotóniája növelte a valóságosnál hosszabbá, s ez előtt a vég nélküli utazás előtt nem arról állítottam össze listát, mit vigyek magammal, azt vettem számba, mit elengedhetetlen itthon hagynom. Feszengve, szorongással szedelőzködtem, pedig egyre gyakorlottabban álltam ellen az ilyenkor szokásos becsomagolás kényszerének. Indulásaim inkább tüntek megérkezésnek, a csábító bizonytalan vált az egyetlen bizonyosságá, amelyért cserébe szívesen lemondtam fontosnak hitt tárgyaimról, életem lényeges mozzanatairól. Csak a megválással járó nyugtalanságtól nem szabadulhattam, hiába hagytam a lehető legnagyobb rendben otthon a dolgaimat. Sokkal később jöttem rá, miért nyomasztottak annyira készülődéseim. Bár Szvitelszki egyáltalán nem hasonlított a gyerekkoromat kíméletlenül lezáró ismeretlenre, minden egyes találkozásunkkor eszembe juttatta.

Azon a nyirkos nyáron a folyóparti kövek nem száradhattak fel, nyálkásan, csúszósan gömbölyödtek, az éleiket rejtő moha takarásában veszélyteleneknek tüntek. Egyikről a másikra ugorva gyorsan haladtam, már majdnem elértem a gátat, amikor lábfejem két él közé csúszott. Alaposan megvágtam a sarkamat, a fájdalom azonban nem zavart különösebben, semmi sem zavart akkoriban, ahogyan a többieket sem, társaim önfelédten fürödtek a szakadó esőben. Pontosabban jól kidolgozott életveszélyes szertartással pottyantak a vízbe. Az öreg fűz ágába kapaszkodva rugaszkodtak el a partról, hintáztak egy darabig a semmiben, majd visongva vetődtek a mélybe. A fa a partszegély felől kikanalazott dombocskáról hajlott a folyóra, a földből kiázott, tisztára mosott gyökérrészei csontfehéren villantak elő két csobbanás között. A fűz állandó készenlétben, türelmesen várta, mikor fogy el végre útjából a gyerekfej, mikor lábálhat

át akadálytalanul a vízen. Azt hiszem, akkoriban ebben a megmagyarázhatatlan alázatban hasonlítottunk a természetre. Én sem fordultam vissza kettényílt sarkammal, most már sántikálva igyekeztem a gátnál tanyázó öregasszonyhoz, aki reggelente a töltésen terítette le viaszosvásznát, arról kínálta katonás rendbe sorakoztatott nyalókáit. Esett az eső a göcsörtös, idétlen formákra, az ég nem válogatott közöttük, mohón nyalta egyszerre valamennyit, sokszínű nyála veszetten csorgott végig a ponyván. Megbabonázottan bámultam, akár estig elnéztem volna a mobil festményt, de a kék, sárga, piros, zöld erecskék eltűntek az árus bő szoknyája alatt, szegélyével törölgette átázott portékáit. Sem a zsíros aljat, sajtáságos eljárását sem találtam gusztustalannak, bár tagadhatatlanul valamivel gyorsabb döntésre készítetett. Lemondva a látvány élvezetéről, szégyentelenül nyúltam a vénség szoknyája alá, és kaparintottam meg alóla a legszemrevalóbb darabot. Mielőtt megízleltem, a biztonság kedvéért körbeszagoltam, csak azután láttam hozzá a nyalakodáshoz, miután meggyőződtem róla, hogy megfolyt kakashoz nincs öregasszonyszaga. Sajnos a számban felszívódó cukor sem ért le a sebemig, nem húzta összebb a vágatot, a környéke kellemetlenül sütött, a vérzés sem igen csillapodott, kénytelen voltam fél lábon visszaugrálni a táborban maradt ügyeleteshez.

A nagyteremben találtam rá, nem emlékszem a nevére sem, vagy egyszerűbb nem emlékezni. Ameddig az edző kezébe nem vette a bokámat, egészen biztos, hogy nem éreztem ahhoz hasonlatos borzongást, mint akkor. Mert nem egyszerűen megfogta, belemarkolt a lábamba, hegyes körmeit kéjesen vájta bőröm pórusaiba. Mind mélyebben kotorászott bennem, mintha mákszemek közé süllyedt volna, mintha guruló szemek bolondítanak ujjbögyeit. Aztán egy darabig nem láthattam, mihez kezd, fejét ráhajtotta a lábamra, azt viszont éreztem, hogy a közvetlen közelemben lélegzik. Lihegése folyékonyvá vált, érintése furcsán megpuhult, melege és nedvessége zavart leginkább, különösen, amikor már csípte is a sebemet. Rémulten jöttem rá, hogy mitől is borzongok: az idegen a véretem nyalta. Akkor váltam igazán halálra, amikor ráébredtem, ezután bármi következhet, hiszen addigra a szája helyén éktelenkedett a sebem, és sebem a szájaként nyílt meg, hasítékán kifolyt a nyelve, melegen öntötte el a combomat. Görcsösen kapaszkodtam nyalókákamba, tenyerem forróságától olvadozott az égetett cukor, beleragadtam az édességbe. Talán nem is esem annyira kétségbe, ha fel-foghattam volna, miért akar mindenáron sebemmé válni ez az ismeretlen. Szája szegletéből állati vigyor szivárgott, féregszerűvé merevítette szürke arcát, és ezt már nem bírtam elviselni tovább. Ahogyan azt sem, hogy kevesebbet takart rajtam a szoknyám, a blúzom, mint amennyit szégyentelenül megmutathattam. Felhúztam a térdem, düh nélkül, mégis iszonyatos erővel rúgtam, s lábam súlya alatt, ahogyan a jég rian, teljesen szabálytalanul repedt végig az arca. Nem víz bugyant elő a szakadásból, valami ragacos lé gyöngyözött belőle, a levegőn mézgaként megkeményedett, törekenyebbé téve az orrát, a szemét, engem pedig arra ösztönzött, hogy gátlás nélkül megismételjem előző mozdulatom, majd újra és újra megint. Fülelem iszonyatos hangerőre állította a neszeket, a nagyterem visszhangzott a csörömpöléstől, kezemből kirepült, a burkolaton darabjaira hullt a nyalóka kiskakas, lepattant a cifrája, a taraja, farka. Máig nem értem, hogy ebben a lelkiállapotban miként leltem meg szemvillanás alatt azt a keveset, az égetett cukor maradékát a hurkapálcikán. Egyáltalán miért ragaszkodtam annyira ehhez a szerencsétlen csonkhoz, hogy fontosabbnak találtam menekülésnél. Csak a következő pillanatban kapaszkodtam fel a sarokban hegyvé halmozott matracok tetejére, kuporodtam a mélyedésbe. Mintha a nyalókám lett volna az egyetlen mentés mindarra, ami velem történt az elmúlt percekben. Szopogatás nélkül tartot-

tam a számban, a nyelvem alatt őrizgettem, hogy minél lassabban olvadjon, minél tovább tanúsítsa ártatlanságomat. Mintha abban bíztam volna, hátha végleg kimarja emlékezetemből – mint ínyemet, nyelvemet az édesség töménye, ha nagy ritkán cukorral a számban aludtam el – az edző tekintetét. Ösztöneim azt súgták, akkor nyugodhatok meg igazán, ha ezután nem kell valamennyi férfi arcán a rémisztő rovar keresnem. Gyermeki kegyetlenséggel semmisítettem meg, ízeire szedtem a lábát, letéptem szárnyát, potrohát, a tort, szétnyomtam a fejét, mert rájöttem arra, hogy életem első förtelmes bogarát nem elég a hátára fordítanom. Hiába ébredek fel, tehetetlenül kapáldozik majd elkövetkező álmaimban.

Ha nem évekkal később találkozom Szvitelszkivel, valószínűleg meg sem tudtam volna fogalmazni viszolygásom okát. A jóval korábbi undort a könyvész tekintetének üressége idézte fel bennem. A meghatározhatatlan, leírhatatlan hiány átlátszóvá kocsonyásította a szemét, ezen az átlátszó medúzán keresztül egészen üregének mélyéig láthatam. Inkább elborzasztott, mintsem élni kívántam volna a felkínált lehetőséggel, ezért lettem mind bizonyosabb abban, hogy előbb-utóbb vissza kell töltenem kiszáradt kráterébe azt, amitől megfosztották. Ahányszor ránéztem Szvitelszki holdvilágképére, lelkiismeret-furdalásom támadt, mintha én rúgtam volna ki a szeme világát. Persze próbáltam ideiglenesen jóvátenni, odaképzeltam a hiányzó részt. Szentül hittem, hogy az egyetlen, amivel javíthatok a világon, ha megtanulom visszaírni rendeltetési helyére, amit valamilyen ismeretlen vagy éppen ismert okból megspóroltak, szántszándékkal vagy véletlenül eltávolítottak, illetve eleve kifelejtettek. Ezen múlt alkalmasságom, ha nem sikerül, rám bizonyíthatják a cinkosságot, mely szerint részt vettem, ha nem is a hiány előidézésében, de legalább fenntartásában. Bonyolult eljárásra vállalkoztam ahhoz, hogy bizonyíthassam, semmiről sem tehetek, elkerülhetetlenek tűnt civil énem könyörtelen lebontása. Különben ki hiszi el nekem, hogy a nyomasztó vidék legapróbb részleteit láttam felvillanni a könyvgyűjtő szemében.

Ahányszor elindultam hozzá, a vonatablakban unalmasan ismétlődött előző utazásom. Elhagyva a várost, a domb aljából kinőttek az egyformán ronda dácsák, szürkén, feltartóztathatatlanul kísértek. Hiába könnyebbültem meg, amikor rövid időre nyomuk veszett, az út végére álnokul megelőztek, érkezéskor az elhagyott igénytelen tákolmányok fogadtak ismét, most már lakóházakként. Ezért merült fel bennem számtalanszor, hogy nincs értelme leszállni, hiszen minden vég ugyanabba az álnok kezdetbe torkollik. Nem kívántam elhagyni a vonatot, a szerelvény is legszívesebben megállás nélkül továbbrobogott volna. Fékezéskor kerekei visítva, hosszan csúsztak a síneken, a mozdonyvezető minden erejét a megállítására összpontosította, mígnem sikerült, bár így is törvényszerűen kifutott a kis állomásról. Végül ott, ahol már elfogyott a peron, eltűnt az őrbódé, a forgalmista, a lámpák, és kinyílt a mező, az elektricska utolsó rándult. Ellenkezésem kevésnek bizonyult a maradáshoz, a többiek magukkal sodortak. A merészebbek, mielőtt leugráltak a magasból, a bizonytalankodókat, ahogyan vész helyzetben szokás, kérdés nélkül ledobálták. Legutoljára mindennek ellentmondva a fiatalabbak illedelmesen leszedegették a kosaras, zajdás bábikat, a répapalinka bűzével átitatott öregembereket. A kötelező gyaloglás miatt egyikünk sem boszszankodott. Közös bűnünket leróva tértünk meg a mezőről a tényleges állomáshoz, s ezt a rögtönzött zarándoklást mindannyian rendjén valónak találtuk. A rozoga őrbódé szeles időben begerjedt hangszóróhoz hasonlított, egyik oldalát hatalmas bádoglepok fogták be, hátborzongatóan zörgött, recsegett. Nem ijedtem, nem ijedtünk meg a hangzavartól, senkit sem érdekelt, hogy valójában mi történhetett a tákolmány ere-

deti falával, a régi tetőrész miként maradhatott meg, amíg alárakták a lemezeket. A vágóhid felől égetett csont szagát hozta a szél, időnk sem maradt a gondolkodásra, iparkodtunk minél hamarabb elhagyni a terepet.

Az érkezők áradata majdnem feldöntötte a férfinak öltözött forgalmistát, az meg káromkodott tőle telhetően, keménységéből még így is ki-kivillant a nő. Ingerülten lengette sárga zászlóját, küldte tovább a vonatot, vinné el a rosseb a részeg urával együtt, ilyenkorra mindig leissza magát az az állat, ő meg helyettesítheti, mert ez az átkozott elektricska, ha néhány órással később is, előbb vagy utóbb megérkezik. Hiába ritkulnak a járatai, azért feltűnik váratlanul, kiszámíthatatlan, mikor, egyszer csak rajtaütésszerűen megjelenik, szemtelenül tolakszik az életébe, legtöbbször megkímélve azt a részeges disznót, ő meg strázsáljon helyette. Valakinek be kell inteni, takarodjon innen a mezőn veszteglő zöld szerelvény, bár úgy lendítette a karját, mint aki fölöslegesen; jelzése nélkül ugyanígy elindulna a véletlenek vonata, amint az utolsó utas lekecmergett. Honnan özönlenek ezek a népek, ezeknek mindegy, nem számít, mikor érkeznek, utaznak menetrend szerint vagy anélkül, háború sincs, mégis úgy viselkednek a szedett-vedettek, mintha menekülnének valahová, nem tehetnek mást, rákényszerültek, hogy miután felcuccoltak, mentsék az irhájukat, akár a bizonytalanba is.

Azzal hitegettem magam, hogy a nyers forgalmista miatt kerülök folyton késésbe, miatta nem érkezhettek meg az ígért időben. Köztem és a Szvitelszki portája között ennek az asszonyembernek a megkerülhetetlen goromba élete húzódott, s nekem muszáj volt átcsörtetnem rajta. Mindig is nehezen viseltem az illetéktelenséget, ugyanakkor a kényszercelekvések utólag némi elégedettséggel töltöttek el. Kárpótoltak szám-talan behoznivalómért, amelyet főleg magam elől próbáltam rejtve megőrizni, hogy ki ne derüljön, valójában mennyire sivár. Nem szabadulhattam be, például, a nyalókaárus légypiszkos füledt boszorkánykonyhájába sem. Furcsamód éppen a távolmaradás és távolságtartás tett boldoggá, mert a forró műhelyt számomra az avatta különlegessé és izgatóvá, hogy tőlem függetlenül létezett. Csak a melegített cukor olvadását ismertem, barnulásának fokozatait, a nyúlós masszát és a formákat, de fogalmam sem volt az arányokról. A forgalmista kegyetlenül juttatta eszembe tudatlanságomat, az idő megfelelő arányainak a visszakeresésére kötelezett. Ezért választottam a hosszabbik, kevésbé menedékes utat. Elengedhetetlenül fontosnak tartottam a rövidke haladékat, amely összekeverte az órák folyását a Tiszáéval. Legtöbbször a folyópart felől kerültem, különben néhány perc alatt odaértem volna a faházhoz. Azzal áltattam magam, hogy a modortalan némbertől kívánok megtisztulni, és a kietlen part erre alkalmasnak mutatkozott. A nyári hónapok jócskán elapasztották a folyót, belesüppedtem a humuszbba, mintha annak kívántam volna utánajárni, nem az árvíz után hátramaradt televényben gyökeredzik-e minden, ami kétséges körülöttem.

A visszahúzódott ár nyomán jutottam el Szvitelszkihez, a könyvgyűjtőhöz és analfabéta feleségéhez, aki látásomra valamiért mindig meghatódottan szífogott. Később korigáltam észrevételemet, mert az együgyű asszony szája széle nem csak a messziről jött tiszteletére remegett, azt azonban később sem sikerült kiderítenem, örömben vagy bánatában párásodott-e el a tekintete. Nem hiszem, hogy valaha bármi is kibillentette volna folyamatos érzékenyüléséből, a változó körülmények nem dúlták fel jobban a szokásosnál, igaz, el sem simították vonásait, stabilan érezte ugyanazt. Testében az örökkévalóság szolgálatában keringtek a nedvek, néha szakaszosan, mint szökőkútból, látványosan szabadultak ki, törtek felszínre, aztán a megfelelő időben és helyen visszahulltak oda, ahol eltűnhettek ismét. Mokrinka árvíz után született, gyerekei

is árvíz után jöttek a világra. Ördögi ismétlődéssel folyt el a háborgó víz az anyjából, belőle és kertjük alatt a Tiszából. Aztán odafönt megelégtették a tragédiák túlfolyását, s az itt élőkre erőltetett nagytakarítás után az égiek időnként belenyúltak a természetbe, hirtelen kihúzták a dugót, hogy a tengernyi zavaros helyére kevéske tisztát erresszenek. Mokrinka és a kristálycukorral megszórt kenyerektől mamlásszá dagadt porontyai ebben a megtisztulásban rekedtek a valóság határán kívül, semmi sem védhette meg őket az elérzékenyüléstől.

Amikor először álltam a szuvasodó faház előtt, Szvitelszki éppen az esedékes tavaszi pácolást végezte, kívülről ecsetelte a rossz állapotban lévő fát. Jöttömre félbeszakította munkáját, leengedte a kezét, az ormótlan pemzli hozzáért a combjához, s az olajbarna szer végigcsordogált kék vászonnadrágján. Arra gondoltam, őt egyszerűbb lenne tartósítani, mint szülei örökségét. Egy ideje már úgvis hiába vonja be páccal, csak a fogakat erősíti, amelyek felőrlik, szétmorzsolják a falakat, a percenéseket hangosíthatja fel, amelyek egyértelművé teszik, hogy az enyészet lefojtott adása mind nagyobb távolságról fogható. Szuvasodó falumúzeumban riasztják efféle láthatatlan cirrenések a látogatókat, akik hozzám hasonlatosan nem fordulhatnak vissza dolgukvégezetlenül, mert a kereszthímszükbe beleunt felügyelőanyókák úgy csapnak le a jövővényekre, ahogyan rám a háziak. A kiskapu véglegesen beragadt, valószínűleg a kezdetektől nem használták rendeltetészerűen, lassan fölöslegessé vált, a rozstda észrevétlenül varrta be a hajdani bejáratot. Szvitelszki a nagykaput nyitotta ki, hogy beeressen, némi szerencsétlenkedéssel ugyan, de feltárta az egész lepusztult udvart, sokaságként fogadott, bárki és bármi betódulhatott mellettem. Ezért csodálkoztam, amikor valamelyik későbbi otlitémkor a háziak azt újságolták: képzeljem, mi történt, a múlt héten betörők jártak náluk. Észrevették az arcomon átfutó mosolyt, s Szvitelszki sértődötten vezetett be a hátsó szobába. Ekkor léphettem először az orrfacsaró páccal keveredő doh birodalmának legrejtettebb zugába. Ahogyan házának eddig megismert helyiségeit, ezt is csak erős jóindulattal lehetett szobának nevezni, de az igazat megvallva inkább raktárra vagy lomtárra hasonlított. Holott a tulajdonosa itt őrizte legféltebb kincseit. A padlótól a mennyezetig feltornyozott könyvek töltötték ki a négyzetmétereket. Értékes, pótolhatatlan kötetek ingtak, hajszálvékony pókhálókön függtek, hintáztak, a belépőnek olyan érzése támadt, hogy a legkönnyebb sóhajtól rádől a hatalmas káosz, és menthetetlenül agyonnyomja az egyedi kiadványok, ritka, felbecsülhetetlen értékű nyomtatványok fala, amelynek külön darabjai csakis az ide bemerészkedő halálában nyerhetik vissza elveszített méltó értéküket. Talán azért tértem vissza már sokadszorra, mert kínos volt sértetlenül kikerülnöm innen.

Pedig már Mokrinka üdvözlésébe bele kellett halnom. Minden egyes alkalommal kíméletlenül szájon csókolt, s ezt a rettenetes procedúrát, bárhogyan igyekeztem kivédeni, nem kerülhettem el, nem térhettem ki, nem fordulhattam el irgalmatlan cuppantása elől. Remek kutyaösztrönnel célzott meg, s kicselezhetetlenül gyors reflexszel, milliméterre kiszámított mozdulatával telibe talált, elégedetten nyalt pofán. Én már kizárólag azon mesterkedhettem, hogyan töröljem le észrevétlenül és minél hamarabb sűrű nyálceppjeit, hogyan nyerjem vissza lélekjelenlétemet. Szvitelszki mintha megsejtette volna, hogy enyhe rosszullet kerülget, gyorsan előkapott a körülöttünk uralkodó ősrendetlenségéből három kétes tisztaságú homályos pohárkát, megtöltötte saját főzésű szilvóriummal, és belém erőltette. Idővel a legkisebb feltűnés nélkül törülköztem, elszántan emeltem fel a koszos poharat, s a méregerős pálinkát is olyan ügyesen nyeltem le, hogy már nem égette össze a torkomat. Az egész nem ért volna semmit,

ha a házigazda csillogó stapedlikbe tölti a környék leghitványabb patkánymérgét. Így legalább vendégeskedéseimnek az lett a tétje, megúszom-e vagy sem komolyabb fertőzés nélkül az itt-tartózkodásokat, s a szilvóriumnak ebben kétségtelenül kulcsszerrep jutott. Némileg javított értelmetlennek tűnő jövetelemen, bódulatában mulaszt-hatatlannak láttam ideutazásomat, megkerülhetetlennek a rengeteg energiámat elszívó házat. Hiszen a füzetek, amelyek kedvéért sokadszor töröltem le számról az idegen nyálat, hajtottam fel gondolkodás nélkül a szilvák mérgét, csak külsejükben tűntek jelentékteleneknek. Hogy Szvitelszkinnek mennyire fontosak, arra már akkor ráéreztem, amikor először tett említést róla, milyen érdekes kötegre bukkant a hegyekben az eldugott kis településen. Semmi áron nem volt hajlandó eladni, sem kölcsönadni, akár csak néhány napig a házán kívül tudni. Ugyanakkor ahhoz is ragaszkodott, hogy lefordítsam, de kizárólag nála, az ő dohos könyvtárszakai között, ahol állandó omlásveszély fenyegetett, ahol a szerinte szükséges feszültségben tarthatott. Először kitartó makacssága keltette fel a figyelmemet.

Később arra is rájöttem, sokkal többről van itt szó pusztá rögeszménél. Az a megfogalmazhatatlan szorult ezekbe a semmilyen füzetekbe, ami lakhatóbbá tehetette volna a szuvas faházat, ami tartalommal tölthette volna meg Szvitelszki, a falusi tanító kiürült, lebutított körzetét, ami olvasóvá minősíthette volna analfabéta feleségét. Az a többlet hiányzott az itt vegetálók életéből, aminek lefordítására vállalkoztam. Először azt hittem, Szvitelszkiért teszem, aztán minél tovább haladtam a munkában, mindinkább megbizonyosodtam róla, hogy magamért, csakis magamért folytatom. Nem fordulhatok vissza, egészen addig nem, amíg meg nem értem az egyszerűség őrzítő költészetét, amely attól nincs, hogy van, letagadhatatlanul létezik, miközben valami fondorlat miatt halvány jelét sem tapasztalom. Ez a megmagyarázhatatlan ellentmondás feszült Szvitelszki és a tulajdonába került napló finom szövege között, miközben határozottan éreztem, hogy a könyvész és könyve között lévő óriási távolság tovább bonyolítja a sejtelmes kapcsolatot. Kicsit szégyelltem, hogy belekeveredem intimitásukba, ugyanakkor élveztem is, mert gyerekkorom utolsó nyarának borzongását elevenítette fel bennem. Jó lett volna mindazt, ami akkor és azóta történt velem, súlytalanul elemelni, rákötni a fűzfa ágára, mellé csimpaszkodni és addig hintázni összes ingóságom mellett, ameddig kedvem tartja, majd megszabadulva az egészszől, belehullani a folyóba. De az utóbbi évek aszálya csúnyán keresztülhúzta számításaimat. Akadálytalanul lábalkhattam át a túlsó partra, ahol aztán szembesülnöm kellett azzal, hogy nem folytathatom ott, ahol egykor elakadtam, hiszen régóta egy másik kislány, másik aszszony menekülésének nyomvonalát követtem.

Szvitelszki kéjesen szorongatta kezében a véglegesre fordított részeket. Fel nem foghattam, hogyan vágyhattunk ugyanarra, milyen ördögös praktikák kényszerítettek ugyanazt szeretnünk az ijesztően üres szemű férfival. Azokon az éjjeleken, amikor Szvitelszkitől hazatértem, nyugtalanul és keveset aludtam. Alig vártam a reggelt, már hajnalban ott ültem frissen hozott nyersfordításom előtt, fejtegettem a betokosodott bábról a leheletvékony szálat, míg rá nem találtam alatta a tökéletesen kifejlett példányra. Még nem tudtam, mivel válthatom ki a másik nő életét, de mindent megtettem azért, hogy az egykor elpusztítottam bogárnak a nőtény párja megmozduljon a szövegben. Amikor végre sikerült, elborzasztott a gyönyör, mert ez az általam teremtett imágó attól volt elveszejtően szép, amitől az a valóságos másik förtelmes. Azt láttam csak, miben különböznek egymástól, hasonlóságuk megértéséhez egyelőre gyengének éreztem magam.

Vaderna Gábor

EGY CSÓK ÉS MÁS SEMMI

Berzsenyi Dániel 1810-es pesti kirándulása¹

Nem hiszem, hogy bárkit is meglepnék velem, de muszáj rögtön az elején leszögezni: a kulturális szokások, az emberek cselekedetei idővel változnak. A XVIII. század végén és a XIX. század elején nem tartottak volna normálisnak, ha gólt kiáltva felugrom fotelomból, és kezemből majdhogynem kirepül a sör. Mint ahogyan ma csodálkoznánk azon, ha két költőtárs egymásra találását, a közös esztétikai elvárásai horizont kidolgozásának igényét, egyfajta harcostársi fogadalmat az jelezne a számunkra, hogy a versek olvasása után kölcsönösen zokogásban törnek ki. Berzsenyi Dániel és Kazinczy Ferenc barátsága igen óvatosan indult, mégis a közvetlenül feltáruuló érzelmek árja borítja el beszélgetésüket a kezdet kezdetétől. 1803-ban, mikor Kis János először küldi meg Kazinczynak Berzsenyi három versét, Kazinczy lelkes és lelkesít, de levelezésük nem ekkor, hanem csak öt év múltán indul meg, amikor is Berzsenyi Kissel immár egy egész kötetnyi verset küld meg, melynek az élén rögtön Kazinczyhoz szóló ajánlása olvasható, az akkor még KAZINTZ FERENCZ címet viselő darab („*Te lelkesítéd szünnyadozo eröm; / Kebledbe öntöm 'senge virágimat'*”).² A széphalmi mester ezek után a legnagyobb és legmelegebb megbecsüléséről biztosítja a somogyi költőt: „*Ne hidd – írja –, hogy az a' melegség, mellyel szíveem hozzád száll, tettetés' vagy a' csapodáron illetett önszeretet míve: nem, nagy fényű Ifjú! valóságos hajlandóság 's becsülés' szava az, 's azon támadott öröme, hogy magamat hazámnak egy igen nemes fíja által szeretettni látom.*”³ Berzsenyi, aki az ismeretlenség sötétjéből lépett hirtelen színre, viszonyválaszában – ha lehet – még melegebben fogadja a köszöntést: „*Egy igen érzékeny jelenést, egy igen szent innepet jegyzett az Úrnak Levele az én életemnek Napkönyvében, s nem szégyenlem meg vallani, hogy egy pár férfitüi tseppet nyomott ki szeméimből; de érzem, hogy az nem a' ditsőség tsiklandásának munkája, hanem a' jó szándék jutalma és a' jók öszve találkozásának andalodása.*”⁴ Hogy valóban kigördült-e a pár férfitüi könnyecsepp költőnk szeméből, avagy ez mindössze retorikai túlzás, nem tudhat-

¹ A szöveg előadás formájában elhangzott az Erasmus Kollégium tanévzáró konferenciáján 2004. június 26-án Budapesten. Onder Csaba néhány észrevétele nyomot hagyott a szövegen, s ezt köszönöm neki.

² Merényi Oszkár: BERZSENYI DÁNIEL 1808-I VERSGYŰJTEMÉNYE. Akadémiai, 1976. (Az 1808-as versgyűjtemény faksimile kiadása.)

³ KAZLEV, VI, 1367. lev., Kazinczytól Berzsenyi Dánielnek, 1808. október 31., Széphalom. 107. (A levelezésgyűjtemény megadásakor mindig az irodalomtudományban bevett rövidítést használom. Tájékoztatásul itt megadom a használt kötetek bibliográfiai adatait: KAZINCZY FERENCZ LEVELEZÉSE. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából közléteszi: dr. Váczy János. Magyar Tudományos Akadémia, VI. köt.: 1808. július 1.–1809. szeptember 30., kiad. 1895; VII. köt.: 1809. október 1.–1810. június 30., kiad. 1896; VIII. köt.: 1810. július 1.–1811. június 30., kiad. 1898; X. köt.: 1812. július 1.–1813. július 31., kiad. 1900. A [] jelek közötti részek a kiadó betoldásai, saját megjegyzéseimet {} jelek közé zártam.)

⁴ KAZLEV, VI, 1384. lev., Berzsenyi Dánieltől Kazinczynak, 1808. december 13., Mikla. 147.

juk, de annyi bizonyos, hogy e szent ünneppel és néhány könnycseppel kezdődik a magyar irodalom történetének egyik legérdekesebb és legtöbbet vitatott barátsága.

De én most nem az öröm és meghatottság könnyeiről fogok beszélni, hanem egy hasonló beavatási elemről: egy csókról. A csók itt nem puszi, szájról szájra adják, miként a Múzsák is – természetesen – szájon csókolták a szerencsés költőt. Egy csókról, mely szintén egy barátságot volt hivatott összeforrasztani, ezúttal Berzsenyi és Kazinczy ifjú tanítványa, Szemere Pál között. Ez a csók 1810. március 30-án csattant el hajnali három körül egy budai kocsmában. Onnan tudjuk ilyen pontosan, hogy Szemere Pál egy levélben részletesen beszámolt Kazinczynek arról, hogy s mint esett Berzsenyi 1810-es pesti kirándulása, találkozása Kazinczy ifjú barátaival (Szemerével, Kölcsey Ferencsel, Vitkovics Mihállyal és Horvát Istvánnal), miről beszélgettek, melyik mulatóban mit fogyasztottak, mit szavaltak, mit énekeltek, és végül hogyan csattant el a barátság csókja. Nem ment könnyen, annyi szent. Idézzük: „*Három óra felé válánk el. Csak egy kéz szorítás vala, mit Berzsenyi’ szobájában való elválásunkkor nyerhettünk. Nem! Csókot kell tőle kapnom, török-szakad! ’S midőn társaim, Vitkovics és Horvát már az utszán voltak, megöltem Berzsenyit, ’s ajkaink összeforradtak.*”⁵ Erről a csókról lesz szó. Erről, melyet mind az irodalomtörténet-írás, mind a népszerűítő irodalom *kínos esetként* értékelt, a látogatásról, melyet a Berzsenyi-recepció mind ez idáig a pesti irodalmárok és Berzsenyi kölcsönös – egymásból való – kiábrándulásaként értelmezett.⁶

Márpedig egyáltalán nem mindegy, hogy hol olvassuk, hogyan olvassuk e látogatás és e csók történetét. Egy irodalomtörténész nem elégedhet meg ugyanis a sekélyes megoldással, hogy rögzíti a tény: valószínűleg tényleg összeért az ajkuk, a meglepett Berzsenyi némi nedvességet érezhetett szája szélén stb., hanem e jelenséget értékelnie, interpretálnia kell, értelmezése mellett érveket kell felsorakoztatnia. Jelen szöveggel nem *a* helyes interpretáció vagy egy radikálisan *új* Berzsenyi-portré megalakítása volna a cél, hanem inkább annak a megmutatása, hogy hogyan s mi okból jöhet létre ugyanannak a jelenségnek két – egymásnak teljes mértékben szembeszegülő – különböző olvasata.

Egy szöveg olvasását – még akkor is, ha az adott szöveget az irodalomtörténész dokumentumként hasznosítja a kutatásban – számos szövegen kívüli körülmény is befolyásolja. Nemcsak az számít, hogy ki a szöveg szerzője, hogy mit mond a szöveg, hanem az is, hogy milyen a borító színe, hogy kemény kötésű-e a kötet, hogy milyen az illata stb. És az is számít, hogy mi az adott mű vagy könyv műfaja. A műfaj ugyanis olyan paratextus, amely kísér és segít befogadni, megmagyarázni egy szöveget. Nyilvánvalóan másképp olvasunk egy verseskötetet, egy tanulmánygyűjteményt vagy egy regényt, a különböző műfajmegjelölésekhez különböző olvasási stratégiák tartoznak, hozzájuk egészen más mintaolvasókat találhatunk. Umberto Eco nem véletlenül hasonlította az olvasást a fogadáshoz: „*Fogadunk rá, hogy híven fogjuk követni egy olyan hang javaslatait, amely nem mondja ki egyértelműen, hogy mit javasol.*”⁷ Természetesen a műfaji kód használata (felismerése és a mintaolvasói elvárásainak követése) még nem garan-

⁵ KazLEV, VII, 1726. lev., Szemere Páltól Kazinczynek, 1810. április 27., Pest. 407.

⁶ Csak egy példát hoznék fel. A legutóbbi Berzsenyi-monográfia végén található életrajzi vázlatban Bécsy Ágnes a következőképpen foglalja össze a történeteket: „*A találkozás igazolta Berzsenyi óvatos tartózkodását, s egészen be nem vállalható mértékben forrázta le az ifjak euforikus [sic!] várakozását. A szellemi közösség kultikus apoteózisának mindkét részről ambicionált megteremtése mintha csak eszményi óhaj maradt volna, s csupán ahhoz elég, hogy a kölcsönös kiábrándítás tényeit eufemizálja.*” Bécsy Ágnes: BERZSENYI DÁNIEL. Korona, 2001. 157.

⁷ Umberto Eco: HAT SÉTA A FIKCIÓ ERDEJÉBEN. (Ford. Schéry András, Gy. Horváth László.) Európa, 2002. 159.

tál semmit, csupán egy olvasási ajánlatot fogad el az olvasó, ám hogy a szöveg ennek az ajánlatnak megfelel-e, az sohasem lehet biztos.

Szemere Pál levélét több helyen is elolvashatjuk. Megtaláljuk a KAZINCZY FERENCZ LEVELEZÉSE című több mint húszkötetes levelezésgyűjteményben, elolvashatjuk a kéziratot valahol, olvashatjuk akár egykori szakdolgozatom függelékeként. Most eltekintve az apróbb eltérésektől, az eltérő ortográfiától stb., e levél egészen más súllyal esik latba attól függően, hogy melyik forrást vagy kiadást részesítjük előnyben. Amennyiben – akár a legtöbb irodalomtörténész – a Kazinczy-levelezést választjuk, számolnunk kell e levél környezetével: mást jelent itt, és megint egészen mást jelentene, ha példának okáért A MAGYAR IRODALOM SZÁZ NAGY CSÓKJA című antológiában olvasnánk el (ha létezne ilyen).

Egy olyan levelezésgyűjteménynek, mely egy ember köré csoportosul (és tartalmazza a küldött és fogadott leveleket egyaránt), igen sajátos műfaji paktuma van.⁸ Egyfelől a levelezőpartnerek kénytelenek egymás szavát elfogadni, kénytelenek referenciálisan igazoltnak tekinteni a másik hangját (ha Berzsenyi azt mondja, hogy huszonkilenc éves, nincs semmi oka Kazinczynak kétségbe vonni azt),⁹ másfelől nyomon tudjuk követni a főszereplő manővereit, hogy hogyan gazdálkodik az információkkal, ki előtt mit hallgat el, kinek mit árul el, sőt: mikor torzítja el azt a – levelezésén belüli – referenciális igazságot, melynek birtokába jutott. Ezek az igazságok természetesen csak az adott szöveghalmazon belül igazságok (például Berzsenyi nem huszonkilenc, hanem harminckét éves volt, fiatalította magát, amiről persze Kazinczy mit sem sejtett).¹⁰ Az olvasó e fiktív referenciát működteti, és mintegy Kazinczyn keresztül, ő maga is azt várja, hogy e levélregény során információi gyarapodjanak, ezeket az információkat ezen a vonatkoztatási rendszeren belül tudja érvényesíteni (például a továbbiakban éppen a hamis információ működik igazként a szövegen belül,¹¹ és hiába került utóbb a hivatalos születési dátum május 6-áról 7-ére,¹² mi mégis – a szövegen belül

⁸ Mezei Márta foglalkozott monográfiájában azzal a kérdéssel, hogy a levél mint műfaj miként működött a nyilvánosság egyik formájaként a korabeli retorikai-bölcséleti diskurzusban. Az én tanulmányom a levelezésgyűjtemény olvasásának problémájával foglalkozik. Vö. Mezei Márta: NYILVÁNOSSÁG ÉS MŰFAJ A KAZINCZY-LEVELEZÉSÉSEN. Argumentum (Irodalomtörténeti Füzetek, 136.), 1994.

⁹ „Kérdi tovább Uraságod, hogy mikor születtem, s vagynak e barátaim? Mely gyóván jelenti ki magát a' legbelsőbb érzés! – Melly tsendes vonásokban tikrezi magát a' szív! – meg ismértem ezekben a' leg tisztább hajlandóság együgyű szójátját, s igyekezem a' magamét hozzá hangoztatni. Én május 6dik napján leszek 29 esztendőös. – Az elme néha eleibe hág az életkornak, az érzés pedig gyakran elmarad tőle, – szeretném tudni, melyikből ítelt Uraságod?” KAZLEV, VI, 1400. Berzsenyi Dánieltől Kazinczynak, 1809. január 18., Mikla. 186.

¹⁰ Berzsenyi e ferdítése sok gondot okozott az irodalomtörténészeknek; a költő születésének századik évfordulójára rendezett 1876-os ünnepségsorozat alkalmából tisztázták végleg. L. EMLÉKKÖNYV A BERZSENYI DÁNIEL SZÜLETÉSNAPIJÁNAK SZÁZADOS ÉVFORDULÓJÁN VASMEGYE KÖZÖNSÉGE ÁLTAL 1876. MÁJUSHÓ 6-ÁN ÉS 7-ÉN MEGTARTOTT ÜNNEPÉLYRŐL. (Szerk. Balogh Gyula.) Szombathely: Bertalanffy Könyvnyomdája, 1876. 7–9. A teljes történet összefoglalja: Váczy János: BERZSENYI DÁNIEL ÉLETRAJZA. Magyar Tudományos Akadémia, 1895. 4–5.

¹¹ Kazinczy 1810. május 7-én például így ír Berzsenyiről: „Ez a' kedves barátom Somogy Vármegyei Földes-Úr, 's Miklán, hivatal nélkül lakik. Tegnap lépett 30-dik esztendőjébe.” KAZLEV, VII, 1741. lev., Kazinczytól Pataky Mózesnek, 1810. május 7., Széphalom. 438.

¹² Az 1876-os Vas megyei ünnepségek megrendezésekor keresték meg Berzsenyi keresztlevelét, melynek hitellességét Károlyi Antal megyei ügyész igazolta, aki a megyei előjáróság előtt elmondta, hogy „a költő születésidejének minden kételety kizáró megállapítása végett a nemes-dömölki evang. gyülekezetben levő eredeti anyakönyveket megtekintvén, azt találta, hogy Berzsenyi Dániel 1776. május 7-én kereszteltetett meg, s mivel a születés napja az anyakönyvben megjegyve nincs, – a keresztelés napja veendő születésnapul is, ámbár egyéni meggyőződése szerint – tekintve a születés és megkeresztelés helyét, – továbbá a jelenvolt tanuk mint keresztcsülők lakás közti távolságot, valószínűnek látszik, hogy a költő születésnapja a keresztelést megelőző napra, vagyis május 6-ára esik”. EMLÉKKÖNYV A BERZSENYI DÁNIEL SZÜLETÉSNAPIJÁNAK SZÁZADOS ÉVFORDULÓJÁN... 8–9. Ezt az érvelést azóta minden irodalomtörténeti kézikönyvünk elfogadta.

– teljesen normálisnak fogadjuk el, hogy Kazinczy 6-án emlegeti fel költőnk születésnapját).¹³ Nem véletlen hát, hogy számos irodalomtörténészünk – akarva-akaratlan – éppen a Kazinczy-féle olvasat rabja lett, hiszen Kazinczy igazsága és az olvasó igazsága e műfaji paktum értelmében igen közel került egymáshoz, úgy is mondhatjuk, hogy e levelezés mintaolvasója maga Kazinczy, s ezt nem a szöveg írja elő nekünk, hanem a műfaj.

Nézzünk még egy példát. Kazinczy számára a legfontosabb, hogy kedves költőjéről minél többet megtudhasson. Az 1808-as ismerkedő levélváltások után kiderült számára, hogy Berzsényitől csak nagyon kevés információt nyerhet kilétéről. A költő, aki magát „*Somogyi Diogenes*”-nek és „*Miklai remeté*”-nek nevezte,¹⁴ ígéri ugyan, hogy elküldi biográfiáját,¹⁵ de erre nem kerül sor, és Kazinczy kénytelen másoktól megtudni a részleteket. Kedves somogyi ismerőséhez, Sárközy Istvánhoz fordul segítségért, aki nem ismeri Berzsényit, de megpróbál kideríteni valamit róla: „*Sok kérdezősködés után tudhatam csak meg, mitsoda Berzsényit értesz. Mert minden ember abban a’ hiszembe volt, hogy ott nem lakik több Berzsényi egynél. De most hallom, hogy egy nem régi emigrans emberséges és Philosophus ember lakik ott nagy csendességbe. – Kit, mivel ki nem szokott járni, senki sem esmér úgy mint én szeretném. Benedek [?] a’ Xszet neve.*”¹⁶ Nos ez a Benedek – természetesen világos ez Kazinczy és az olvasó számára is – Berzsényi Dániel, miként azt is kaján örömmel vehetjük tudomásul, hogy miközben Kazinczy szinte szóról szóra elismétli Sárközy leírását, s hosszasan ecseteli, hogy Berzsényi milyen derék filozófus, addig természetesen nem tesz említést Sárközy durva tévedéséről.¹⁷ Kazinczy logikája áttetsző az olvasó számára, leveleit olvasva magunk is Kazinczyvá válunk, értjük és elfogadjuk őt, még akkor is, ha esetenként nem szimpatikus. Ő az a centrum, aki körül az irodalomtörténet igazságai gyülekeznek, és ő az, aki ezeket az információkat újraosztja. Így nemcsak Kazinczy lesz referenciális olvasó, hanem a Kazinczy-levelezést olvasó olvasó is – bizonyos értelemben.

A továbbiakban Szemere Pál 1810. április 27-i írását értelmezem, előbb a Kazinczy-levelezés kontextusában, majd abból kiszakítva, novellaként.

1. A kis Rousseau

Berzsényi pesti expedíciója különösen fontos volt Kazinczy számára. Egyfelől szerette volna, ha ifjú tanítványai és kedvelt poétája egymásra találnak, másfelől joggal remélhette, hogy így hiteles információkat szerezhet a niklai remetéről. A várakozását – és utójára emelem ki: a Kazinczy-levelezést olvasó olvasó várakozását is – csak fokozza, hogy Berzsényi többször is nekifutott a feladatnak, de hol a gazdaság váratlanul jelentkező problémái, hol egy betegség, hol pedig a – már útközben! – árokba dőlt kocsija (és a kificamodott válla) akadályozta meg pesti útját. Több mint egy évet várakozha-

¹³ KAZLEV, VII, 1738. lev., Kazinczytól Berzsényi Dánielnek, 1810. május 6., Széphalom. 431.

¹⁴ „Az én életem együgyű plánumban titulusok nintsenek, nem is lesznek. Ha máskor nyujtani akarja Uraságod Czimemet, tituláljon Miklai Remetének vagy Somogyi Diogenesnek, a ki felül mindazon által bizonyos lehet Uraságod, hogy minden assessorságnál többre betsüli Kazinczy Levelét, és azt nem hordaja hasadékjában, hanem forró kebelében fogja tartani.” KAZLEV, VI, 1400. lev., Berzsényi Dánieltől Kazinczyknak, 1809. január 18., Mikla. 188.

¹⁵ „[...] meg küldöm néked az én biographiámat is, hogy engem mindenképpen ismérj.” KAZLEV, VII, 1705. lev., Berzsényi Dánieltől Kazinczyknak, 1810. április 8., Mikla. 360.

¹⁶ KAZLEV, VII, 1669. lev., Sárközy Istvántól Kazinczyknak, 1810. február 19., Nagybjalom. 278.

¹⁷ KAZLEV, VII, 1682. lev., Kazinczytól Berzsényi Dánielnek, 1810. március 16., Széphalom. 308.

tunk (ez a Kazinczy-levelezésben mintegy hétszáz oldalas – több mint egy kötetnyi! – levélváltás, tehát nem csekély késleltetésről van szó), s nem véletlen, hogy a lehető legnagyobb izgalommal várjuk a beszámolókat e pesti látogatásról.¹⁸ A látogatás végére megtörténik, ám a várva várt leírás késik – mintha csak egy jó prózaíró tervezte volna –: retardációval találkozunk, illetve a kért történet hiányával, ellipszisével párhuzamosan Kazinczy amplifikatív vágyával, hogy a kért történetet mielőbb hallhassa. Először Vitkovics Mihály ír egy héttel Berzsényi látogatása után, ám nem a történettel kezdi, hanem csupán a történet tanulságát említi: „*Berzsényink itten volt! Tsókoltatom őtet, ’s éjtszakáztam vele. Olly nagy ellenzetet, mint a millyen vagyon az ő külső viselete, tartása, bánásmódgya, és a poesisa közt, lehetetlen tsak képzelni is. Lepingáltatuk [!] őtet számodra. Elég szerentse és öröm én nékem őtet láthatnom és tsókolhatnom.*”¹⁹ A csók neki valójában nem is volt meg, de erről majd később, itt nem ez a lényeg: Vitkovics a költő külseje és magatartása, tehát maga az ember és a poézisa, tehát maga a poéta között tesz különbséget. Hat nappal később – amikor még biztosan nem érkezett meg előző levele – ismét ír, ám még mindig várakoznunk kell: „*mind azt, a mit róla mostan tudok, egészen leírni egy külön Levelet kíván. Minthogy pedig ezen mostani alkalom siet, hogy üstöke kezemből ki ne sikamlyék, Ber’sényiről máskor értekezem. Azt még is fel kell ide jegyezmem, hogy számodra a legforróbb készséggel lefestette magát, Kemerling nevű Pesti Ifjú Festő által. De képet úgy eltalálva látni, mint ez vagyon, ritkaság.*”²⁰ A többször sürgetett leírást csak egy hónap elteltével csatolja Vitkovics, ám végül nem ő vetette papírra azt – mivel édesanyja beteg, és meg is hal –, hanem Szemere.²¹ Vitkovics a Szemere-levelet kísérő levelében megerősíti a Kazinczy-levelezés diskurzusának igazságigényét: „*A mi itten írva vagyon Berzsényiről, szórul szóra igaz. Igazb tükröt nem küldhettünk Berzsényit látni kívánságodnak, és őt tudni szomjazásodnak frissitőbb Forrást. Ha még tökéletesen eltalált képe szemed eleibe kerül, egészen látni ’s tudni fogod őt.*”²² Az igaz tükör a tökéletes reprezentáció metaforája lehetne, esztétikailag igazolja a reprezentációt, a szövegbeli narratív leírást az ígért kép fogja kiegészíteni, a forrásvízként áttetsző nyelvi reprezentációnak az a kép fog arcot adni, s a két forma egymást kiegészítve, egymás pótlékaiként működve közelíti meg a szóról szóra igaz igazságot.

Hogy Kazinczy számára a Szemere-levél már-már a kézzelfogható valóság erejével bírt, mi sem illusztrálhatja jobban, mint a Berzsényinek írott levele, melyben összefog-

¹⁸ Először 1809 márciusában jelenti be, hogy Pestre készül (KAZLEV, VI, 1441. lev., Berzsényi Dánieltől Kazinczy-nak, 1809. március 12., Mikla. 294.), majd miután ez betegsége miatt meghiúsul, embereit küldi, hogy hozzák el a seisei gyűjteményét, ám ez a próbálkozás is sikertelen marad: „*Vérseimet most sem tudtam megkapni. Egyik biztosom elveszette utasító czéduládat, másikkak nem találták házánál Szemerét, némellyek meg tsáltak és el sem mentek, úgy hogy én mindég bizonyosan vártam, és mind eddig meg tsalódtam; magamat hol házi bajaim, hol a politikai zivatatok akadályoztak; mast egy farka ártánt kukoritzálok, ’s mihelyt ezt el adhatom, megyek.*” (KAZLEV, VII, 1595. lev., Berzsényi Dánieltől Kazinczy-nak, 1809. november 25., Nikla. 86–87.) Végül balesete akadályozza: „*Az én kínos pesti expeditióm meg van babonázva. Mindég készülök oda, mint’ a’ Francziák Angliába, ’s azonban mindíg tsak itthon maradok. A’ Te sok barátságos zaklatásaidra meg indúltam Januar 20-dik. Sed mala avi: Laknál egy hűvány hídról le dültem, és sántán, bémán tértem vissza. Jobb kezem oly ütést kapott, hogy tsak mast foghatok előszer tolat az írásra, és a’ Te nagy betsű leveleidnek, szíves oktatásaidnak meg köszönésére. – Már mast tehát előbb nem mehetek, csak cum Zephiris et hirundine prima.*” KAZLEV, VII, 1672. lev., Berzsényi Dánieltől Kazinczy-nak, 1810. február 25., Mikla. 286–287.

¹⁹ KAZLEV, VII, 1701. lev., Vitkovics Mihálytól Kazinczy-nak, 1810. április 6., Pest. 351.

²⁰ KAZLEV, VII, 1708. lev., Vitkovics Mihálytól Kazinczy-nak, 1810. április 12., Pest. 362.

²¹ KAZLEV, VII, 1725. lev., Vitkovics Mihálytól Kazinczy-nak, 1810. április 28., Pest. 397–398.

²² Uo. 398.

lalja Szemere elbeszélését: „Végre tegnap vetém Szemerénknek 16. lapnyi levelét, 's látlak vele a' hídön, látlak somogyi perezced és salámid körül, látlak Biharit hallgatva, 's hallom miként olvassátok, miként mondogatjátok egymásnak verseiteket, mint emlegetitek a' távollévót {természetesen magát Kazinczyt}, és azokat, a' kiket ő lelke' teljességében nevez megáéinak.”²³ A tényeket és adatokat gyűjtő Kazinczy eleget olvasott: immár nemcsak hall róla, hanem látja és hallja a költőt, s Berzsényi végképp kiérdemelte, hogy – legfinomabban mondva – különcknek tekintsék, hogy ő is „különöskének” tartsa.²⁴ E különck metaforája Rousseau, akinek nevét Kazinczy még a Szemere-level előtt megemlíti Berzsényivel kapcsolatban. Vitkovics első tájékoztatása után, mely után csak nem érkezett meg a várva várt beszámoló, Kazinczy ismét Sárközyhez fordult segítségért: „Láttad e már az én kedves Berzsényi Dánielemet? Pesten volt, 's ott nagyon megszerették úgy is mint Poétát, úgy is mint Philosophust, úgy is mint embert. De, azt írják, hogy ő épen nem az személyében a' mi versében. Rousseau is más volt írásában, és még is nagy itt is, ott is.”²⁵ Rousseau itt olyan figuraként jelenik meg, aki más volt az életben és más műveiben, ám itt még úgy, mint aki mindkét területen nagy tudott maradni, akinél ez a hasadás nem okozott különösebb problémát. Ámde nem sokkal később – immár a Szemere-level után – e kép átfordul ironiába: „Nagyon sajnálnám ha ez a' kis Rousseau elvonná tőlem szeretetét” – írja Horvátnak,²⁶ s a kis jelző már arra utal, hogy Berzsényi rousseau-izmusa közel sem olyan problémamentes, mint az imént.

A referenciális igényeket kielégítendő Szemere levelét hitelesítő elemek övezik: egyfelől egy darabka papíron rövid Berzsényi-feljegyzést csatol, mely – a kézírás nyilvánvalóan felismerő – Kazinczy számára végső bizonyítékát adja annak, hogy Berzsényi valóban ott járt, másrészt Szemere a lehető legpontosabb leírását nyújtja az eseményeknek: miről beszéltek, kivel, mikor és hol. Pontosan megtudjuk, hogy melyik mulatóban töltötték az időt, kire mondtak áldomást (természetesen Kazinczyra) stb. De mire föl ez a nagyfokú igyekezet a referenciális hitelesség fenntartására? Miért kell ez a már-már naturalista elbeszélői technika? A válasz: műfajilag kilóg a szöveg a többi közül. A címadás, illetve a szöveg retorikai felépítettsége kivonja a szöveget a levelezés diskurzusából, és fiktív térben helyezi el, míg a nagy számban meglévő hitelesítő effektusok ezt igyekeznek elfedni, elfeledtetni.

Az információ- vagy referenciaéhes Kazinczy számára pedig épp hogy nem a szöveg széttartó, destabilizáló elemei lesznek a fontosak, hanem sokkal inkább azok, melyek referencializáló olvasatát elősegítik. Talán erre utalhat, hogy maga Kazinczy is teltűzdeli a szöveget olyan megjegyzésekkel, melyek pontosítják az időbeli és topográfiai paramétereket. Mi is az, amit tényszerűen megtudhatunk Berzsényiről? Azt, hogy bizonyos helyzetekben meglehetősen kulturálatlannak mutatkozik, s az eltöltött pár nap során Szemere több kudarcot is elszenved, mikor kulturális események és kultúrateremtő emberek látogatására akarja rávenni. Például nem sikerül elvinnie Virág Benedekhez, a nemzet másik nagy ódaköltőjéhez. Virággal szemben mindig a hegedűvirtuóz Bihari jelenik meg – mint a póriasság a fenséggel szemben. Ez két ízben is megtörténik: először Szemere éppen figyelmezteti Berzsényit, hogy „Virágot jó lenne meglá-

²³ KAZLEV, VII, 1730. lev., Kazinczytól Berzsényi Dánielnek, 1810. május 4., Széphalom. 416.

²⁴ Berzsényi maga írja egy helyen, hogy őt így szokták nevezni: „engem némellyek különöskének neveznek; nem tudom, igaz e? nem e?” KAZLEV, VI, 1400. lev., Berzsényi Dánieltől Kazinczynak, 1809. január 18., Mikla. 186.

²⁵ KAZLEV, VII, 1717. lev., Kazinczytól Sárközy Istvánnak, 1810. április 19., Széphalom. 380.

²⁶ KAZLEV, VII, 1762. lev., Kazinczytól Horvát Istvánnak, 1810. június 1., Széphalom. 487.

toogatni, minthogy nem messze lakik, midőn Berzsényi a' német musikussal meg nem elégedve, azt kérdé tőlünk: Itt van e most Bihari? Ugyan hol lehetne megkapnunk? Azt estve megkaphatjuk, ha tetszik. Most ebéd után Virágot látogassuk meg. – «'S hol szokott Bihari muzsikálni?» – –²⁷ A két gondolatjel természetesen jelzés az olvasónak: gondolhatjátok, mit gondoltam én, az elbeszélő ekkor! Azonban nemcsak arra utalhat, hogy a gondolatmenet folytatható, hanem arra is, hogy a beszélő megszólalása önnön határához érkezett, e ponttól kezdve nem érdemes és nem lehet tovább beszélni.²⁸ A második esetben Berzsényi egy kávéházba tér be, ahelyett, hogy a magyar irodalom nagy öregjét látogatná meg.²⁹ Persze a többiek a Berzsényit kísérő Szemeren kéri számon a kudarcot, miközben Berzsényi annyira el van ragadtatva Bihari hegedűjátékától, hogy észre sem veszi, a társai közben megvacsoráztak.³⁰

Berzsényi legfőbb hibája civilizálatlansága, hogy fontosabbnak tartja Biharit Virágnál, hogy inkább eszik somogyi peracet és szalámit, mint hogy verseket olvasson-hallgasson.³¹ A figurájában megfigyelhető kettősség végigvonul az egész szövegen: egyszerre van benne valami kisszerű, olykor már nevetséges, és egyszerre örvend bizonyos tekintélynek mint nagy magyar poéta. Az első találkozás jelenetében például Szemere és Berzsényi kölcsönös elfogódottságát a keresésre fordított hét krajcár felemlegetése, a könyvek listája által megjelenő kultúrát a falusiasság ellentételezi,³² s jelképesnek tekinthetjük, hogy a Szemere által küldött két szövegből Berzsényi csak az egyiket olvasa el, míg a másik fölött elalszik.³³ Az a kettősség, mely a költő viselkedése és külleme (Szemere „*kis kövér magyar*”-nak nevezi),³⁴ illetve a versei között feszül, a csók szimbolikus elutasításában kulminál. Nemcsak Szemere kísérelte meg csókkal hitelesíteni a keletkező barátságot, hanem előtte Vitkovics is. Szemere ezt a jelenetet így írja le: „*Vitkovics igen hosszan előmondván azt az örömet és szerencsét, melyet Berzsényivel való megismerkedése nekie szűlt, bucsúzni kezdé Berzsényitől, 's nyakába borúlván, megcsókolá azt. Berzsényi mosolygott 's ezt felelé igen igen különös képpel és hanggal: «Megengedjen az Ur; pipa van a' számban, nem csókolhatom meg!» 'S Vitkovics pirúlt: 's mi olyanok lettünk, mint a' kit leforráznak. – –*”³⁵ A két gondolatjel ismét – az előzőhöz hasonlóan – kritikus szituációban jelenik meg. Vitkovics e csúfos kudarcát az irodalomtörténészek máig sokat emlegetik, maga Vitkovics is többször szóba hozza, sőt 1813-ban, Berzsényi második pesti kirándulásakor meg is ismétli a kísérletet – ám akkor már nem lepi meg a kudarc.³⁶

A fiktív elbeszélői mozzanatokat rögvest összegyűjtjük, előbb azonban nézzük meg,

²⁷ KazLEV, VII, 1726. lev., Szemere Páltól Kazinczynak, 1810. április 27., Pest. 402.

²⁸ Vö. Zsadányi Edit: A CSEND RETORIKÁJA. KIHAGYÁSALAKZATOK VIZSGÁLATA HUSZADIK SZÁZADI REGÉNYEKBEN. POZSONY: Kalligram, 2002. 23–24. Zsadányi itt a három pont narratológiai szerepéről ír, de az általa mondottak kettős gondolatjelre ugyanúgy vonatkozhatnak.

²⁹ KazLEV, VII, 1726. lev., Szemere Páltól Kazinczynak, 1810. április 27., Pest. 405–406.

³⁰ Uo. 406.

³¹ Uo. 402–403.

³² Uo. 400.

³³ Uo.

³⁴ Uo. 399.

³⁵ Uo. 403.

³⁶ „*Május utótlján Ber'senyink is meg fordult Pesten. Pöreim között ülék, midőn Helmecezivel és első szülött Kis asszonykájával bejőve hozzám. Forró örömmel szörítám szívemhez a Poétát, és nem indultam meg, mint három esztendő előtt, azon, hogy ő a tsókot, az ölelést igen csendes vérel fogadgya, hidegséggel viszonozza. Már az előtt tapasztalom hagyta, hogy az ő külső viselete hideg.*” KazLEV, X, 2467. lev., Vitkovics Mihálytól Kazinczynak, 1813. június 29. [Kazinczy datálása], h. n. [Pest]. 444.

hogy mi történt a portréval, melyet Vitkovics emlegetett, hogy hogyan egészül ki kép-pel, arccal a niklai „különöske” imágója, hogyan válik teljessé a Kazinczy-féle Berzsényi-reprezentáció. Vitkovics is többször említi, Berzsényi sem titkolja, hogy Kazinczy számára a költőről egy portré készült Pesten, mintegy ajándékba,³⁷ s a Szemere-level részletesen tájékoztat is a piktornál tett látogatásról.³⁸ Kazinczynak azonban több mint fél évet kellett várnia a portréra, melyet Szemere vitt el neki,³⁹ és melynek megérkezete után egyszerűen képtelen volt visszatartani megindultságát, s leplezetlen őszinteséggel írja meg a költőnek, amit gondol: „*Kezembem végre képe annak a' szép lélek külső-jének, melyet szeretni 's csudálni eléggé nem tudok. Eggyik leveledből tudtam eddig is, 's tudtam a' Szemere' leveléből, hogy kövér testben lakik az; de hogy illy kövér légy, azt meg nem álmodtam. De a' Brutusok 's Cassiusok mellett, kiknek testetlenségétől Caesar félt, kövér Dollabellák is voltak! – Lyányom {a mindössze háromszendős Kazinczy Eugenie} mellettem volt, midőn képedet a' borítékból kivettem, 's csaknem sírt, hogy azt adjam neki. Oda adtam 's megcsókolta 's kebelébe rejtette-el.*”⁴⁰ Brutus és Cassius említése természetesen nem véletlen, a két köztársaságpárti életének plutarkhista rajza állandó példaképként lebegett Berzsényi előtt, s Kazinczy nagyon is jól tudta – korábbi, a politikába alaposan belefolyó – levelezésük nyomán, hogy mivel hízeleghet a republikánus Berzsényinek. De hiába próbálja az őszinteséget jó szándékkal fűszerezni, az a Berzsényi, aki épp pár hónappal korábban panaszkodott neki mondván, hogy: „*[g]ondjaim vagynak, magamat meg osztani pedig nem tudom*”,⁴¹ tehát arról, hogy nem bírja az egységes személyiség széthúzásának, szétszakadásának terheit, keserű gúnnyal és talán elkeseredéssel – mindenesetre meglehetősen kínosan – válaszol: „*Portraitem nagyon hibás, ha engem igen kövérnek mutat. Vállam és mellem ugyan plátói, de kövér éppen nem vagyok. Mind Szemerét mind a' képíró az én béllelt téli mentém csalta meg. Add, kérlek, ezen cópiámat Kisasszonykádnak játszani. Küldök én Néked másikat, melly meg fogja mutatni, hogy a' Te barátod egy egész arasszal vastagabb mellben mint hasban.*”⁴² De hiába minden. A költő és az ember már sohasem lesz ugyanaz,⁴³ a Kazinczy-levelzés Berzsényije, a kis Rousseau, jó költő, jó költő, de nem gentleman, még a kiejtése sem stimmel (s Kölcsey ki is neveti ezért):⁴⁴ sem életének rendje, sem magavi-selete, sem külső megjelenése nem egyeztethető össze költészetével.

2. A kis Kazinczyaner

A Szemere-level esetében a referenciális olvasat Berzsényit tette meg főszereplőjének. Az adatok kinyerésekor nem figyeltünk eléggé a szöveg felépítésére és bomlasztó alakzataira. Mi történik akkor, amikor kiszakítjuk azt a Kazinczy-levelzésből, ha úgyet sem

³⁷ Sőt a képet Berzsényi Kazinczynak ajándékozza, s cserébe Török Sophie portréját kéri: „*Melly képemet viszza ne küld, mert az nekem azon kívül is vagyon: hanem ha már szívesség határt nem ismér, és semmiben adósom lenni nem akarsz, tehát küld meg nekem Grófnéd képét, hogy azt a' tied mellé függeszthessem, és mély tisztelettel megcsókolhassam. Látod, melly vakmerő vagyok!*” KAZLEV, VII, 1705. lev., Berzsényi Dánieltől Kazinczynak, 1810. április 8., Mikla. 359.

³⁸ KAZLEV, VII, 1726. lev., Szemere Páltól Kazinczynak, 1810. április 27., Pest. 402.

³⁹ KAZLEV, VIII, 1803. lev., Kazinczytól Berzsényi Dánielnek, 1810. július 21., Széphalom. 19.

⁴⁰ KAZLEV, VIII, 1840. lev., Kazinczytól Berzsényi Dánielnek, 1810. szeptember 24., Ér-Semlyén. 94–95.

⁴¹ KAZLEV, VII, 1785. lev., Berzsényi Dánieltől Kazinczynak, 1810. június 23., Mikla. 534.

⁴² KAZLEV, VIII, 1873. lev., Berzsényi Dánieltől Kazinczynak, 1810. november 23., Mikla. 169.

⁴³ A portréről és annak tágabb kontextusáról I. Onder Csaba: RETORIKA ÉS IRÓNIA. AZ ELŐBESZÉD KÖLCSEY KRITIKAI BESZÉDMÓDJÁBAN. *Alföld*, 1999. 1. sz. 41–60.

⁴⁴ KAZLEV, VII, 1726. lev., Szemere Páltól Kazinczynak, 1810. április 27., Pest. 404.

vetünk annak ideális olvasójára, Kazinczyra, ha nem levélként, hanem fiktív elbeszélés-ként olvassuk? Mi van akkor, ha nem Berzsenyi a főszereplő, hanem Szemere?

Láttuk, hogy a levelezés részeként referenciális olvasat született, melynek olvasója, Kazinczy számos adatot és információt nyerhetett. Amennyiben azonban megváltoztatjuk a levél műfaji kódját, a műfaji paktumot, a referencialitás rögtön kikerül abból a viszonyrendszerből, ahol eddig volt, s – mint lámpafény a napsütésben (Nietzsche) – szertefoszlik. Először is a levél elbeszélés-ként, novellaként identifikálja magát: paratextuális elemei kiszakítják a magánlevelezés diskurzusából. Erre utal, hogy a szövegnek címe van, formájában nem levélszerű, s bár a Kazinczy-levelezésben önálló sorszámot kapott, nem felel meg a levél formai követelményeinek.

Az elbeszélés fő szervezőelve a paralelizmus. A történet bizonyos elemei kétszer is előfordulnak, így egymással párhuzamos eseményeket jegyezhetünk fel. Szemerék kétszer mennek a hídra Berzsenyit keresve, s mindkétszer találkoznak is vele, kétszer beszélnek a somogyi költő kocsisával, kétszer esznek somogyi peracet és szalámit, kétszer mennek színházba, kétszer mennek el a festőhöz, kétszer keresik Biharit, kétszer próbálják meg elvinni Virághoz, és ismétlődik az ominózus csókjelenet is. Ezek a párhuzamok azért lehetnek tanulságosak a számunkra, mert a történetelemek második előfordulásai legtöbbször valami változást hoznak az elsőhöz képest, így a történetben bizonyos fejlődést figyelhetünk meg. A szöveg első felében olvasható hídjelenetek között a két kocsisjelenet található, melynek elbeszélésbeli funkciója a fokozás, a várakozás ismételt felkeltése: vajon Berzsenyit láttuk-e a hídon?⁴⁵ A betétek anekdotikusságát – a lényegre tekintve –, látszólagos funkciótlanágát a hídon történtek elbeszélésének „gyermekes nyugtalanága”⁴⁶ ellensúlyozza. Berzsenyi teljesen ismeretlen, a híd átlépendő határpont, mint két partot összekötő, ugyanakkor elválasztottságukat is jelző motívum. A levél zárlatát (pontosabban annak interpretációját) megelőlegezve azt is mondhatnánk, hogy szimbolikusan Berzsenyinek az irodalmi közösségbe lépése jelenik meg e ponton. Ez a belépés egy közvetítő, Szemere Pál segítségével történik meg. Ennek a közvetítői funkciónak a legfőbb legitimációs alapja a barátság, méghozzá az antik barátságfogalom értelmében, azaz Szemere két ember közötti rejtett lelki kapcsolatot ért barátságon. A Kazinczy-kör tagjai által is olvasott Montaigne híres, barátságról szóló esszéjében így ír: „Egyébiránt, amit rendszeren barátnak és barátságnak nevezünk, nem más, mint valamely alkalom vagy célszerűség összefűzte bizalmasság vagy családiasság, amelynek révén lelkiünk társalkodik. Abban a barátságban, amelyről beszélek, a lelkek összevegyülnek és összeolvadnak egymással, olyan egyetemesen, hogy eltörlik és nem találják többé az őket egyesítő varratokat.”⁴⁷ Szemere megérzi, hogy a tömegben kicsoda Berzsenyi, s bár a többiek (Kölcsey és Vitkovics) nevetnek rajta, ő mégis megszólítja az ismerősnek tűnő ismeretlent. E lelki közösség majd a meghitt éjszakai társalgásba, azután végül a zárlat csókjelenetébe torkollik.

⁴⁵ „Ha nincsen e ezek között a' rég várt Berzsenyi? Kérdém több ízben magamtól és barátimtól, 's szemeim mindenfelé keresték a' német' festése után a kis kövér magyart. Ha nem Ó e az ott? Vagy ez imitt? Avagy amaz ottan, ha nem Berzsenyi e az?” Uo. 399.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Michel Eyquem de Montaigne: ESSZÉK I. (Ford. Bajcsa András, Csordás Gábor.) Pécs: Jelenkor, 2001. 245. (Huszonnnyolcadik fejezet, A BARÁTSÁGRÓL.) Ez a barátságfelfogás közkeletű a felvilágosodás korában, például hasonló történetet ír le Kazinczy Daykával való megismerkedéséről. Vö. Szűcs Zoltán Gábor: „AD EUM QUI DE TENEBRIS TE PROTULIT”. KAZINCZY 1813-AS DAYKA-KIADÁSÁNAK HELYE DAYKA GÁBOR ÉRTELMEZÉSTÖRTÉNETÉBEN. In: NYMPHOLEPTUSOK. TEST, KÁNON, NYELV ÉS KÖLTŐISÉG PROBLÉMÁI A 18–19. SZÁZADBAN. (Szerk. Szűcs Zoltán Gábor, Vaderna Gábor.) L'Harmattan, 2004. 86–91.

De ne rohanjunk ennyire előre! Álljunk meg még egy pillanatra a nyitány párhuzamos felépítésénél! Fentebb azt állítottam, hogy a kocsis szerepe a késleltetés, és szerepeltetésének *látszólagos* funkciótlanágát említettem; továbbá azt a tételt előlegeztem meg, hogy az egész szöveg Berzsenyi beavatásáról szól Szemere barátságra épülő mediációjával. A kocsis szerepe ennél jóval összetettebb: (1) egyrészt késlelteti a találkozást, fokozza az olvasói várakozásokat, (2) másrészt ráutal az elhangzottak bizonytalanságára, arra, hogy az egyes szereplői szólások meglehetősen megbízhatatlanok, (3) és végül információkkal lát el. (1) A pesti utazás leírása a Kazinczy-levelezésben maga is késlekedett, miképpen a Berzsenyivel való találkozás is meglehetősen nehezen történik meg. Ezt a késleltető, feszültséget teremtő funkciót tölti be a kocsis kedélyes fecsegése. Azonban ez a szószátyárság – ha közelebbről megvizsgáljuk – mégsem olyan ártatlan, mint azt elsőre gondolnánk: (2) az ő elbeszélései az elbeszélői szólások megbízhatatlanságára is ráirányítják a figyelmet. A kocsis ugyanis azt állítja, hogy sem ura, „*sem felesége soha bort vagy pálinkát nem iszik*”,⁴⁸ holott később Berzsenyi maga meglehetősen sokat „*poharazik*” a többiekkel, a két nap folyamán jó pár pohár „*veres bor locsoltatott el*”.⁴⁹ A szereplői szólalom nemcsak itt kérdőjeleződik meg, hanem például a későbbiekben Berzsenyi sem ismétli meg Kőlcseyről alkotott lesújtó ítéletét,⁵⁰ mikor Kőlcsey kérdi a véleményét, csak ennyit mond: „*Az Úrnak szép phantasiái vannak*.”⁵¹ (3) A kocsis végül információkat is szolgáltat, s így az elbeszélésben – mivel énelbeszélő lévén elbeszélőnk nem lehet mindentudó elbeszélő – rezonóri szerepet tölt be. Szemere kíváncsiskodása és a kapott információk élőbeszédszerű előadása két viszonyt is leképez – természetesen parodikus formában. (3a) Az egyik az információkat óhajtó Kazinczy és a tanítvány Szemere viszonyát, így magára a levélre és annak esendőségére utal, (3b) a másik a városban járatos Szemere és az, akit kalauzol ott, Berzsenyi. A Kazinczy–Szemere- és Szemere–Berzsenyi-viszony nem véletlenül került itt egymás mellé. A magyar irodalmat megtettesítő Kazinczyhoz ugyanis – a levél tanúsága szerint – Szemerén át vezet az út, így össze is vonhatnánk e viszonyrendszert egybe: Kazinczy–Szemere–Berzsenyi. Ezt az értelmezést támasztja alá az, hogy a Kazinczyt hiányoló és hiányát fájlató társaságban Szemerét kéri a többiek, hogy szóljon,⁵² hogy Szemere rendszeresen a többiektől külön, csoporton kívül jelenik meg (például versolvasásba mélyed, miközben azok beszélgetnek),⁵³ Szemere sűgja oda a festőnek, hogy akit lefest, az „*a' Múzsák és Gráziák kedveltje*”,⁵⁴ illetve Szemere önidentifikációja, amennyiben önmagát „*kis Kazinczyaner*”-nek nevezi.⁵⁵ (Az utóbbi esetben a megcélzott olvasó, Kazinczy számára sem lehetett teljesen világos vagy legalábbis nem teljesen egyértelmű, hogy miről is van szó, mert egy jegyzetben ő mellékeli a levél szövegéhez a magyarázatot és a vonatkozó anekdotát.)⁵⁶

⁴⁸ KAZLEV, VII, 1726. lev., Szemere Páltól Kazinczynak, 1810. április 27., Pest. 400.

⁴⁹ Szemere kifejezése: uo. 407.

⁵⁰ Uo. 404.

⁵¹ Uo. 405.

⁵² „*Mond el az Atét Pali, így szólla hozzám Horvát 's én elmondám*.” Uo. 406.

⁵³ Uo. 401.

⁵⁴ Uo. 402.

⁵⁵ Uo. 401.

⁵⁶ Kazinczy figyelmét jól mutatja, hogy még 1813-ban, tehát három év múltán is jegyzetel a szöveg mellé, Kulcsár István és Helmecezi Mihály beszélgetését csak ekkor (pontosan augusztus 2-án Széphalmon) meséli el neki Szemere. Uo. 401–402.

A Szemere-féle beavatásnak két kulcsmozzanata: a Berzsenyi-versek olvasása, elvontan a többiektől, illetve a két csókjelenet. Az előbbi jelenetben a versek olvasása nyomán előtörő elragadtatottság a tanácsok elfogadása fontosságának hangsúlyozásába, a beavatás szükségességének deklarálásába (jó példával jár elől: Szemere) toroklik: „*Kölcseynek még több változtatásokat mutatá Berzsenyi: 's én, míg ők tanakodtak azokon, egynehány darabokat olvasgatók magamban, 's csudálkoztam Berzsenyin és Versein. Melly érzés, melly nyelv, melly izlettel választott tárgyak! Az Egész, melly culturát lehellő műv az! Melly pálya az, mellyet Berzsenyi fut! Utána! Utána! [...] Kár, hogy Berzsenyi a' Ráday verselésre nem adta magát. Ohajtanám, hogy Ramlerjének hallásával bírjon, 's olly készen legyen elfogadni a' hálát érdemlő szép tanácsot, mint az a' kit a' Triász kis Kazinczyanernek nevez.* –”⁵⁷ A két gondolatjellel az elbeszélhetőség itt is a végső határához érkezett, immár nem lehet további szavakat találni, a tanács elfogadása, a költői körbe való bekerülés szükségessége a végső tanulság. A két csókjelenetben pedig Vitkovics csókadásának kudarcát a levél poentírozó zárlatának erőszakos csókadása követi. Az ajkak összeforrása nemcsak a búcsút jelző szimbolikus gesztus, hanem egyúttal megpecsételi, hitelesíti Berzsenyi beavatottságát a társaságba és a magyar irodalmi életbe.⁵⁸

E csókjelenet azonban többről is beszél. Berzsenyi befogadása a közösségbe ugyanis – megint csak – nem probléma nélküli. A Berzsenyi személyét kísérő negatív mozzanatokat már jórészt összeszedtük, itt a kulturálatlanság legfőbb bizonyítékára hívnám fel a figyelmet: a csók elutasítása a pipára hivatkozva, amit – Berzsenyit védve – értékelhetünk ugyan eltérő kulturális regiszterek inkompatibilitásának⁵⁹ vagy – kevésbé védve – a kisebbségi komplexus végső állandósulásának – mely mintegy szükségszerűen vezet el a Kölcsey-kritika utáni sértődéshez és hallgatáshoz –,⁶⁰ de a fentiek tükrében a civilizálatlanság megjelenésének kell tekinteni. (Pontosítva: számunkra az a fontos, hogy Szemere szövege annak tekinti.) A zárójelenet azonban visszavonja az első csókjelenet okozta bizonytalanságot: Szemere nem elégszik meg kudarcával, és az utolsó pillanatban döntésre viszi a beavatás sikerességének és sikertelenségének dilemmáját – ha kell, erőszakkal. Ismét idézem: „*Csak egy kéz szorítás vala, mit Berzsenyi szobájában való elválásunkkor nyerhettünk. Nem! Csókot kell tőle kapnom, török-szakad! 'S midőn társaim, Vitkovics és Horvát már az utzán voltak, megöleltem Berzsenyit, 's ajkaink öszveforradtak.*”⁶¹ S akit Szemere hagyott ránk, az a civilizált Berzsenyi, aki Szemere után jön (itt: Kölcsey), immár vele találkozik.

⁵⁷ Uo. 401.

⁵⁸ A Hász-Fehér Katalin által alkalmazott terminológiával: Kazinczy levelezés útján fenntartott kapcsolatrendszere virtuális szimpozionként és baráti társaságként működött, melynek vezére, „hérosza” maga Kazinczy volt. A magyar irodalmi élet és a barátság gesztusrendszere e szimpozionon belül kerülhet fedésbe. Vö. Hász-Fehér Katalin: *ELKÜLÖNÜLŐ ÉS KÖZÖSSÉGI IRODALMI PROGRAMOK A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN* (FÁY ANDRÁS IRODALOMTÖRTÉNETI HELYE). Debrecen: Kossuth Egyetemi (Csokonai Könyvtár, 21.), 2000. Különösen: 67–97.

⁵⁹ A leggyakoribb sztereotípiá szerint a falusi magányhoz szokott remetét zavarta a városi zaj, az egyszerű természetesség ellenkezett a pesti irótársaság finomkodó manierjeivel. Például I. Merényi Oszkár: *BERZSENYI DÁNIEL*. Akadémiai, 1966. 220. Annnyit mindenesetre ellene vehetünk ennek az értelmezésnek, hogy a levelezés alapján úgy tűnik, Berzsenyi nagyon is tisztában volt kora szentimentalista diskurzusának kliséivel. Ha már a csókról van szó, álljon itt ezzel kapcsolatban egy önmagáért beszélő levélrészlet: „*Légy tehát barátom, derék férjfiu! ime a' valóság helyett a' Te szerelmes képedet meg tsókolom; s nem félek, hogy ezért valaha valamelyikünk elpiruljon.*” *KAZLEV*, VI, 1471. lev., Berzsenyi Dánieltől Kazinczynek, 1809. május 5., Mikla. 356.

⁶⁰ Pl. I. Fejtő Ferenc: A „SINLÓDÓ ÁLÓÉ”. *BERZSENYI DÁNIEL HALÁLÁNAK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁRA*. *Szép Szó*, 1936. I. 9–18.

⁶¹ *KAZLEV*, VII, 1726. lev., Szemere Páltól Kazinczynek, 1810. április 27., Pest. 407.

Ami Kazinczy számára, az első olvasatban csak egy csók és más semmi, az Szemere számára igen fontos kanonizációs gesztus, mely legalább annyira, ha nem inkább szól Kazinczy felkent papjáról, Szemeréről, mint a megváltott Berzsenyiről. Tehát nemcsak egy csók, hanem ez a legfontosabb csók.

*

BERZSENYIRŐL*

KAZINCZYNAK

Szemere Pál

«Bizodalmas nagy jó Uram! Azon kis Csomót, mellyet az én
«nevem alatt Kazinczy Ur; Uraságodhoz küldött, kérem méltóztas-
«son ezen embernek által adni. Sajnálom egyéb eránt, hogy a' Duna
«miatt az Úrnak személyesen tiszteletére nem mehetek 's követem
«ezen Kellner Cancellariában készült levélért. –
«A' legszivesebb tisztelettel vagyok 's maradok Uraságodnak
«Buda 27. Marti. – 810. alázatos szolgálja Ber'senyi Dániel mk.»

Pest, April 27d. 1810.

Martius 27dike vala azon nevezetes nap, melly Berzsenyinek Budára érkezettét tudtomra adá. A' kívánt Csomó Vitkovics barátunknál volt letéve. Oda igazítottam a' levelet hozott németet. Ez Vitkoviccsal jöve vissza. Nem mehetvén keresztül Budára, levelet írék Berzsenyinek; 's kedveskedtem nékie az Uj Holmi' II. Csomójával és az I. Csomó' Recensiójával 's megígérem, hogy holnap dél előtt, ha a' híd kész leend, tiszteletére fogok lenni.

Felvirradott az óhajtott holnapi (28. Mart.)¹ nap, 's íme most juta eszembe, hogy fogadásomat nem fogom megtarthatni, mert Kultsárhoz ígérkeztem ebédre. Azonban nyugtalanságaim között lassan lassan eltölt a' reggel, el végtére az ebéd ideje is. Minden haladék nélkül futottam Kultsártól Vitkovicsához. Ez Kölcseyvel együtt várakozék reám; 's elindulánk a' híd felé. Az még sem vala készen: de már eresztettek azon fő Uraságok, kik a' Palatinus' társaságába által siettek. Közéjük loptuk magunkat 's szerencsésen által indulánk. Temérdek nép várakozott a' Budai részen. Ha nincsen e ezek között a' rég várt Berzsenyi? Kérdém több ízben magamtól és barátimtól, 's semeim mindenfelé keresték a' n é m e t' festése után a kis köv é r m a g y a r t. Ha nem Ő e az ott? Vagy ez imitt? Avagy amaz ottan, ha nem Berzsenyi e az? Barátim mosolyogtak gyermekes nyugtalanságomon, 's elértünk a' Lúd vendégfogadóhoz, hol Berzsenyi szállva volt. Kérdeztük Berzsenyit, 's a' Kellner a' Nro 8ba igazított bennünket. Az bé volt zárva. Vitkovics papiroost kért, 's reá ólommal ezt írta: Tekintetes Berzsenyi Dániel Ur tiszteletére Vitkovics, Szemere és Kölcsey. Barátim Pestnek vették utjokat: én szülőjím' látogatásokra indultam.

* KazLEV, VII, 1726. lev., Szemere Páltól Kazinczynak, 1810. április 27., Pest. 398–407.

¹ A zárjel közti toldalék Kazinczy Ferenc jegyzete.

Másfél órát mulatván itt, által mentem én is 's Kőlcseyvel találkozám; 's kedvünk jött ismét megkeresni Berzsenyit. Hijában. Csak kocsisát találtuk, ezzel beszédnek eredtem, 's tudakozám, mint van öltözve Ura? – «Szürkés színű köpenyegben, bárányprémes kalpagban, osztán meg'...» Veres nadrágban nem de? «Nem, Uram. Az úton kék nadrágot láttam ő Kigyelmén. De hiszen van ám ő Kigyelmének több nadrágja.» Nem ő tehát még is, a' kit én Berzsenyinek gondoltam tegnap. Meddig mulat itt? – «Biz Uram már azt nem tőm». – Holnap még nem megyen el? «Nám mondom, Uram, hogy nem tőm.» Tiszteljük. Holnap dél előtt tiszteletére fogunk lenni.

Más nap' (29. Martz.)² 10 órakor már harmad ízben látogatám meg Kőlcseyvel. Az Udvaron állott Kocsisa. Itthon van e az Úr? vala legelső szavam, 's elszomorodtam, midőn ez Nincsen-nel felele. Kérdezte Kend, meddig mulat? – «Ej, no a' kőbe! Azt biz e feledtem. De csak ide fordúlt nem messze. Várják egy darabég az Urak.» – Mi vártuk, vártuk 's Berzsenyi nem jött. Ekkor ismét kérdezősködni kezdettem kocsisától, 's félvén attól, hogy Berzsenyivel szemben nem lehetek, örvendettem csak annak is, a' mit róla ettől hallhattam. – «Miklán lakunk mi Uram, laknak még ott több uraságok is. A' köznép pópistaságból áll. Az evangélikus Urak a szomszéd helységbe járnak templomba. Igen ám, az Uram ő Kigyelme házas. Van derék két fija 's egy láncája. Hogy azt kérdi az Ur, ha víg e? Elég víg; pedig sem maga, sem felesége soha bort vagy pálinkát nem iszik. Az olvasásban legtöbb mulatságot talál. Az éjtszaka is sokáig fönnolvasott.» – Ezen beszélgetések alatt sem érkezett a' mi jövődő barátunk 's mi haza felé tértünk. – A' hídon ballagánk 's Berzsenyiről beszélgeténk épen, midőn a' tegnap előtt estve Berzsenyinek általam vélt alacsony termetű Magyar velünk szemközbe jó. Imhol van Berzsenyink, mondék én 's Kőlcsey nevetett. Valóban kedvem volna megszóllítani minden esetre, hogy ki légyen. Ez alatt a' Budára siető messzire haladt tőlünk. Én nem maradhaték valamely titkos ihletéstől, visszaszaladtam 's megszóllítám az idegent. Követem Uraságotat, az Úr nem tekintetes Berzsenyi Úr? «Az vagyok. S az Úr?» Én Szemere Pál. Mindketten elmondottuk az első találkozás szerencsés örvendésének czerimoniáját, 's az alatt intettem Kőlcseynek, 's ő közénk jött. Milyen vala elfogódása Berzsenyinek, kitetszik ezen legelső szavaiból hozzám: «Úgy keresttem az Urat, mint a' tüt: hét forintomba került, míg megtalálhattam.» Ekkor Kőlcsey felé fordult: «Kazinczy az Úrról igen szépen emlékezett; olvastam Sonettjét. No jőjenek vissza az Urak. – Nevetnem kell, hogy Szemere Úr rám esmért; de nem csudálkozom; a' Somogyi falunlakót könnyű kiesmérni. Nem de? – Én most a' Könyvárosoktól jövök. Az a' csomó, mellyet ez az utánunk jövő német hoz, Schiller, Matthiisn, Plutarch, Montesquieu 's egyebekből áll. – Igaz! köszönöm Szemere Urnak a' küldött Holmit 's Recenziót. A' Holmin szűnyókálni kezdtem az estve, 's abba hagytam olvasását; de a' Recenzió végig mentem. Nem tudják az Urak, kinek a tollából folyt az? Vallyon nem a Kazinczyéból e?» Nem tudjuk Tekintetes Uram. – «Hagyják az Urak azt a' Tekintetes titulust. Én szegény nemes-ember vagyok 's nem vágyok arra – Szemere Ur talán Fiscalis? Nem? Tehát csak a' literaturának él?» Ezen beszédek alatt szállására értünk. «Tessék az Uraknak egy kis Somogyi perecz vagy Szalámi.» Köszöntük 's reggeliztünk. – «Kis Istvánnál is voltam ma. Verseim nyomtatását ő rá bízom. De a' munkát újra kell leírnom, mert Kazinczy sok olyan változást is tett benne, mellyet nem fogadhatok el. Imhol van: lássák az Urak! – Miért legyen a' ny ö g d é c s e l - b ő l ny ö g d e l l ?

² A zárjel közti két szó Kazinczy jegyzete.

Somogyban élnek a' szökdécsel, lökdécsel, bukdácsol szavakkal 's miért nem volna a' nyögdécsel jó?» De nem olly szép, mint a' nyögdedell. – «Miért?» – Kazinczy Dajkájában édeskésnek mondja a' nyögdécselést 's a' t. – «Hát ezt: Callirhoe parTJA-IN, miért parTIDON?» – Hogy ne reimozzon a' VirányAIN-nal, melly szenvedhetetlen. «Van rá példa a' Római Poétákban is.» – De ha szép e? – «Miért h ű szívemnek és nem hívszíveink' verését?» A' hÍV SZÍV hangok miatt. – «Az Örömhöz írt dal Kazinczynak nem tetszett, pedig ez nekem kedves darabom. Mondják meg az Urak, mit látott ebben Kazinczy? Az Urak, a' mint látom, jobban ismérik őtet nálam(nál). Miért ellensége Kazinczy a' Duna mellyéki szavaknak? Én némellyeket meg hagyok belőlök munkámban, mint p. o. ezt: *pirhologos*.» – 'S mit teszen ez? – «*piros hólagos*-t jelent.» – Ez díszteleníteni fogná az igen igen szép gyűjteményt. – Kölcseynek még több változtatásokat mutata Berzsényi: 's én, míg ők tanakodtak azokon, egynehány darabokat olvasgaték magamban, 's csudálkoztam Berzsényin és Versein. Melly érzés, melly nyelv, melly ízzel választott tárgyak! Az Egész, melly culturát lehellő műv az! Melly pálya az, mellyet Berzsényi fut! Utána! Utána! Hallám a' Szép' Geniusának szavát, 's a vetélkedés' lángja megcsapott. Híjában. Soha nem fogom én őt követhetni. Belső manierja melly külömbféle, 's melly szerencsével dolgozva mindenik. Sentimentalismusa nincsen talán olly forró, mint a' Daykái, legalább a' Titkos Bú-nak párját Berzsényiben nem találtam; de nem is olly homályos, mint Kölcseyké. Ódái pedig! Bizony Virág első Lyricusunk: de ha bír e azzal a' nyelvel, a' mellyel Berzsényi? Kár, hogy Berzsényi a' Ráday verselésre nem adta magát. Ohajtanám, hogy Ramlerjének *hallásával* bírjon, 's olly készen legyen elfogadni a' hálát érdemlő szép tanácsot, mint az a' kit a' Triász kis Kazinczyanernek³ nevez. – –

Az ebéd' ideje jelen volt. El akaránk oszlani: Berzsényi nem eresztett. «Legyünk együtt! így szólla, 's a' (Budai) hét Electoroknál (nem Pesti)⁴ együtt ebédelénk. Az egész ebéd felett Kazinczy felől kérdezősködött: 's kevélykedtem, hogy azokat, a' melylyeket Kazinczyról tudni szerencsém vagyom, Berzsényivel közölhettem. – Nincs írónk, a' kinek az a' Magyar nyelve volna, a' melly Kazinczynak . . . «'S magyar szíve!» hozzátevé Berzsényi. Ekkor a' komoly, kecs, ömledezés felől lett szó. Berzsényi ezekről tüzzel emlékezett. Jelentettem a' Szerényt is 's Berzsényinek tetszett az új szó. Kölcsey a' Debreczeniekről mondott egy anecdotot, melly az vala, hogy a' Debreczeniek, Kazinczynak egy játékját akarván eljátszatni, megütköztek az új szavakban, 's sok tanakodásaik után végtére arra határozták magokat, hogy az új szókat kitörülve játszassák el. Majd Kis János leve a' beszéd tárgya. Kist Berzsényi igen nagy szorgalmú férjfiúnak festette. Literatori beszélgetéseinket egy Violint-játszó német szakasztotta félbe, a' ki az ebéd mellé egynehány nótákat húzott. Épen arra emlékeztettem Berzsényit, hogy Virágot jó lenne meglátogatni, minthogy nem messze lakik, midőn Berzsényi a' német musikussal meg nem elégedve azt kérdé tőlünk: Itt van e most Bihari? Ugyan hol lehetne megkapnunk? Az este megkaphatjuk, ha tetszik. Most ebéd után Virágot látogassuk meg. – «'S hol szokott Bihari muzsikálni?» – –

³ Kis Kazinczyaner alatt Szemerét értik Pesten. – 1813-ban Kulcsár István így sóhajtozgatott: «Már én csak ugyan egy szerencsétlen ember vagyok: – Révai hagyott maga után követőt Horvátban. Szabó Dávid Batsányiban lett Védelmezőt, Kazinczy Szemerét hagyja maga után; ime én, csak én maradok holtom után követő nélkül.» Szemere Pál szájából Széphalom Aug. 2d. 1813. Kultsár így Helmecky előtt sopánkodott. – Kazinczy későbbi jegyzete.

⁴ A zárjel közti toldalékok Kazinczy jegyzetei.

Dél után a' Portrait-mahlerhez vezettük Pesten. Megalkudott; – vagy inkább egyszerre megígérte azt, a' mit ez kért. – 'S leüle neki. A' festőnek értésére adtam, hogy a' Múzsák és Gráziák kedveltje az, a' kit másol. A' festő munkájához fogott 's más fél óra alatt elkészített az első rajzot. – Berzsényi magyar mentében van festve. Csak a' legfelső gomb van begombolva: lógganak a' többiek. Berzsényinek csak az nem tetstett, hogy felemelt fővel van rajzolva. Ez, úgymond, Kommendánsának való, nem egy Rekruta-Irónak, mint én vagyok.

Innen holmit vásárlottunk vele, 's Budára tértünk 's ismét a' gyönyörű verseket olvasgattuk. Hijában kínálgata bennünket Somogyi perecczel és Salámival. Kinek jutna eszébe az ozsonna akkor, midőn egy BúcsúT A' KEMENES ALJÁTÓL 's t. i. olvashat? Mindaz által sok únszolásai után szót fogadtunk. Ozsonnázunk 's olvasgattuk munkájit ozsonnázás közben is. – Kevés idő múlva egy negyedik kopogtata be hozánk. Aufführoltam Berzsényinek a' még néki idegent: 's Vitkovics és Berzsényi örvendettek egymás látásán. Berzsényi bort parancsolt. A' pohár én és Vitkovics között forgott. Vitkovics dalolt, 's dalolt Berzsényi is. A' theatrum' ideje elérkezett, 's oszlanunk kellett. Vitkovics igen hosszan előmondván azt az örömet és szerencsét, mellyet Berzsényivel való megismerkedése nekie szült, bucsúzni kezdte Berzsényitől, 's nyakába borulván, megcsókolá azt. Berzsényi mosolygott 's ezt felelé igen igen különös képpel és hanggal: «Megengedjen az Ur, pipa van a' számban, nem csókolhatom meg!» 'S Vitkovics pirúlt: 's mi ollyanok lettünk, mint a' kit leforráznak. –

A' Magyar theatrum felé mentünkben Színjátszóink felől tudakozódott. Benke, Láng, Murányiné vonattak recensió alá, és Vida' hazafűségát magasztaltuk. «Be kár, így szólla a' theatrumban, be kár ez a' németekből álló muzsika. Miért nem fogadják meg inkább Biharit?» – A' játéknak vége lett. Berzsényi, Vitkovics 's én mind az előadással, mind magával a' játékkal meg voltunk némelly részben elégedve: nem Kölcsey semmi tekintetben. Ó ezer meg' ezer hibákat lelt mind a' darabban, mind az eljátszásban: a' szó, minthogy a' Dráma Kotzebueé volt, Kotzebuera fordult s' Kotzebue' érdemeire. Én előttem kiállhatatlanok a' Kotzebue' darabjai, monda Kölcsey. Miért? kérdezém én és Vitkovics és Berzsényi. Kölcsey az unitas loci, temporis által hágasával, az érzékeny scenak víggal, nevetségessel való egybe keverésével állott elő, – sokféle mentek a' b . . . csek.⁵ – Kotzebue után a' német és francz. Dramaturgia jöve fel. Nincs Voltaireja, Racineje, Corneilleje a' németeknek. De van e Göthéje és Schillerje a' francziának? Ekkor Kölcsey a' német Dramaticusokat nem ismerve, én pedig nem olvasva azokat, a' mellyeket a' francziák írának, 's mind a' ketten fél oldalról ítélve a' dolgot, erősen disputálánk. Hijában említé Kölcsey a' francz. Elegantziát, 's én hijában hordtam azokat elő a' francz. Drámák ellen, mellyeket Lessing, Schiller, Jenisch, Falk elég hangosan mondogattanak: egyikőnk sem engede a' másiknak 's végtére Berzsényi szóllamlík meg. «Én nem ismérék ollyan Irót, a' ki szívemhez úgy tudna szóllani, mint Kotzebue. Schiller munkáit olvasom, 's bizony az ész benne szép gyönyörűséget lél, de hidegen marad szívem magas repűlete mellett.» – Ezt ismét nem merném állítani, felelék Berzsényinek 's mind a' hárman hazafelé kísértük Budára Berzsényit. Ott ismét poharak között kezdettünk declamalni. Legelőször Kölcsey teve próbát. Kölcseynek declamációjával nem volt megelégedve Berzsényi. Az Úr úgy olvas, mintha nem érzéné azt, a' mit olvas, monda nekie Berzsényi. Azután én és Vitkovics próbáltuk. Velem, de

⁵ Az eredetiben is így.

leginkább Vitkovics declamáálásával contentalódott. Próbálá maga is Dalát a' Melancholiához, 's Kölcsey nevetett orra alatt, midőn Berzsényi Hármoniát, Melancholiát ejtett kimondásában. Vitkovics vagy még két poharat üríte-ki velem Kazinczy, Berzsényi és a' Sonettek egészségéért. Éjfél után 2 óra felé volt az idő 's elválni akaránk. Berzsényi igen marasztott bennünket. Barátimnak dolgok volt 's nem maradhatván, magunkra hagyának kettőnket. Ezeknek elmentek után Berzsényi Vitkovics és Kölcsey felől kezdett szóllani. Vitkovicsban poétai tűz, poétai vér nagyon. Módja és külsője eléggé mutatja azt. Nem tudom, miket ír, de én úgy tartom és gyanítom, hogy a' Víg és Satyrai darabokra nem fogna lenni alkalmatlan. Ennyit róla Berzsényi: én Vitkovics' meséjiről tettem emlékezetet. – «Kölcsey sok olvasást tud láttatni, vagy inkább sokfélét. Szép, hogy ő egy fiatal ifjú-ember, a' görög és francz. literaturát is studiózta. A' Kazinczy változtatásaira tett jegyzéseiből azt húztam ki, hogy ízlése jól indult ízlés, 's fülei szép hangzathoz vannak szoktatva. Kár, hogy nem társaságba való; hogy olly maga-elzárt ember. Munkáji közül én csak Sonettjét, mellyel Kazinczyt megtisztelém, láthattam: – hát az Úr?» – Én olvastam dalait. Az ő írás- vagy dallásmódja, ítéletem szerint sokban megegyez a' Hölty' és Salis' characterével, csak hogy még sok helyeken igen is édeskés. Vannak dalai, mellyben az ÉDES irtóztató-sokszor jön elő: alig van pedig egy is olyan, melly a' szendergés, zengzet, nyugalom, kín, sírhalom' szavaktól üres volna; 's nekem úgy tetszik, hogy amilyen kecses egy egy dala külön, úgy szinte úntató az Egész. Sentimentalismusa homályos 's lágú tűzű. – «De hát az Úr miket dolgozik?» – Én egytől egyig eltéptem minden verseimet. Az nem kár. Most őket nem csak poétai daraboknak, de még verseknek sem ismerem. Azonban minap Vidához írtam volt egy Occasionálét, 's ha tetszik meghallgatni, ezennel elmondom. Elmondatott a' Vers 's Berzsényi ezt felelé reá: Igen cifra! Elpirúltam, mert érztem, hogy gáncsa nincsen fundamentum nélkül, 's kérdezém, mit akar érteni az «igen cizfrán?» Ó a' magyarázat helyett így szólla: «Az Urnak nagy munkájába került ezeket így öszveszedni. Az én Ódáimban helyel helyel fordulnak elő képek 's a' t. Ezután magam kezdettem recenseálni darabomat. – «De miért nem adnak ki az Urak egy folyó írást? Hiszen azt elképzelné és folytatni sehol sem lehetne jobban, mint Budán és Pesten. A' mennyire tőlem kitellenék segíteni fognám igyekezetöket az Uraknak. Higyjé el az Úr, Critikai periodicus munkák nélkül nem mehet elő literaturánk.» – Mi örömmel kezdenénk, de költség nincsen hozzá; 's Verlegert hol kapunk most neki? – Három óra felé volt az idő, midőn egymásnak Jó Éjtszákát kívántunk 's elaludtunk.

Más nap (30. Mart.)⁶ Kölcsey ágyban lele bennünket. Magamra hánytam ruhámat 's Berzsényi bennünket reggelire a' (Budai)⁷ hét Választó Fejedelmekhez vitt. Ott Kölcsey magával elhozott verseit mutatá Berzsényinek. – «Az Úrnak szép phantásiái vannak», ez vala rájok a' felelet. Innen Pestre mentünk a' Képiróhoz. Két óráig üle nékie Berzsényi, 's a' fő szerencsésen eltaláltatott.

Ma ismét Berzsényinek vendégei valának Kölcsey, Szemere, Pesten a' Paradicsom nevű Vendégfogadóban. Mondám Berzsényinek, hogy már most kétszeresen is Paradicsomban vagyunk 's édesdeden mosolygott. Az ebéd [alatt] ismét a' magyar játékról volt [a' szó] 's a' tegnapi disputatiót folytattuk Kölcseyvel, 's Kölcsey úgy elragadtatott, hogy utoljára a' Nyitzi szavait csapta szemem közé. Azonban Kölcsey nem sokáig mű-

⁶ A zárjel közti magyarázat Kazinczy jegyzete.

⁷ A zárjel közti szó Kazinczy jegyzete.

lathatott velünk; neki Juratusi dolgai voltak; 's mennie kelle. Úgy határoztuk meg Berzsényi akaratja szerént, hogy a' német theatrumba jőjünk össze mind Kölcseyvel, mind Vitkoviccsal. Délután én Berzsényivel holmit vásárolgattam, 's utamban esvén felszaladtam Vitkovicshoz megmondani, mihez tarthassa ő is magát. Vitkovic nem ígérkezett a' theatrumba, de igen, hogy a' Paradicsomba estve felé eljövend{.} Berzsényivel elvégeztük a' vásárlani valót. Gyerünk, mondtam neki, látogassuk meg azokat, kik – mint Kazinczyk szóll – Rokonink Apollóban: keressük meg Horváthot [!], Kultsárt, Fehért és Virágot. «Ő még nekem sok dolgaim vannak. Pihenjünk meg egy keveset valahol.» – Gyerünk fel Vitkovicshoz, épen útunkban esik. «Ebben a kávéházban jó lesz megpihennünk». – Oda mentünk. Ő Újságot olvasgatott, én egynehány partiet játszottam, 's elvégezvén játékomat, igen kértem, hogy tegyen olyan szerencsésé, 's alázza-meg magát – Jacobi' és Gleim' szava után – az én kis Sanssoucimba. Sok vonogatódzások után engedett kérésemnek 's elvezetém szállásomra. – «Az Úrnak csendes szállása vagyon. Már itten lehet dolgoztatni. Ezek szép könyvek. Ez a' Sulzer Nachtragja Kazinczy ajándéka? Ebben a' kis írásban is: «A' ki tudja, ebben tőlem mit vesz», minő originális character van! Elynomja magát az Úr ezzel a sok Aestheticussal. Nekem ez a' Schaller Aestheticája tetszik. Ne hagyja elfelednem Uraságod, a' theatrumba menvén meg fogom számomra venni.» Mentünk a' theatrumba 's Berzsényi megvette Schallert.

A' német Ritter-Schauspiel után a' Paradicsomba tértünk be. Ott leltük Vitkovic és Kölcsey barátainkat. Vitkovic első beléptemkor ezt súgá nekem: Itt van Horvát is, de titkon akar lenni, el ne árúld. Ekkor Berzsényi, Vitkovic, Horvát, Kölcsey 's én asztalt foglaltunk 's leültünk. Alig mondá ki Vitkovic Berzsényi előtt ezt a' szót: Itt van Bihari, azonnal felkel Berzsényi 's Vitkovic ötöt a' másik szobában hegedülő Biharihoz vala kéntelen tüstént vezetni. Berzsényi Biharival sokáig hegedültetett 's annyira el volt ragadtatva Bihari által, hogy a' más szobában utána várakozókról egészen elfelejtkezett. Vitkovic 's én, a' ki eddig Berzsényi kedvéért hallgattuk Biharit, megunatkozánk 's visszamentünk társainkhoz 's Berzsényit egyedül hagytuk Musikusával. Horvát engemet pirongatni kezdett, hogy miért nem vittem el Berzsényit Virághoz 's más Literátorokhoz: és, hogy miért nem adtam nékie tudtára azt, hogy Berzsényi érkezett? – Végre bejött Berzsényi 's hegedültette Biharit. Nekünk vacsorát akart parancsolni: mi már utána voltunk. Úgy láttam, hogy ezért elszomorodott. – «De legalább isznak egy két pohár bort az Urak? Bort ide. Te pedig Bihari húzd. Énnekem a' muzsika, csak magyar nőta legyen, igen tetszik.» – Nem igen nekem, mondék: 's Vitkovic Kazinczy és Kubunyi közt történt anecdotot beszéllett, 's a' beszéd ismét literatúrai lett. Mondá Vitkovic, hogy Kazinczytól épen tegnap kapa levelet, mellyben írja, hogy Berzsényi már útban van. Ah, ha most közöttünk volna! Ezt sóhajtá-fel egyszerre mindenikönk. – Mond el az Atét Pali, így szólla hozzám Horvát 's én elmondám. Mond el már most a' te gonosz Sonettetet is! Horvát és Vitkovic evődni kezdének velem 's a' tréfa tárgya én levék. A' borok megérkeztek. Horváth [!] Kazinczy Eugenia és Thalie egészségökért ivott 's utána a' társaság; 's Bihari tust rántott. Ez nagyon tetszett Horvát és Vitkovicnak 's Biharit megajándékozák. – Kölcsey talán most is Sonetti reimról gondolkozik? Mért nem szóll már egyszer, monda Horvát. No éljenek a' Sonettek! Bihari a' Sonetteknek tust húzott. Berzsényi, úgy vettem észre, már szemmel tartotta Horvátot, de még nem szólla hozzá. – Sophiejét festi-le. Valóban igen derék!

Berzsényi: Az Úr levelez Kazinczyval?

Horvát: Hébe-hóba.

Berzsényi: 'S ki légyen?

Horváth [!]: Horvát vagyok.

Szemere: A' tigris a' maga bőrét...

Vitkovics: Hallgass, irígy!...

Kölcsey: (*mosolyog*)

Most hosszasan magyarázgatá Vitkovics a' Víg László és Horvát neveteket. Berzsényi mondá, hogy a' Pápai Recenzióját olvasá. Amaz Baróti Szabó, Rájnis, Fábchich, Ráth. Kis Jánosról beszéle 's – a' poharak ürültek. Innen Hegyalljai ürmösre invitálá a' társaságot Horvát. Elmentünk hozzá Mutatta Révai két korabeli levelét, manuscriptumát. Virgíl' szavaira fakadozva olvasta el Semtaviát, 's régiségbeli, magyar nyelv historijára tartozó gyűjteményeit, Pestről értekezését, Víg Lászlóját, új Philologuszait mutogatta. Két óra felé éjjél után kísértük által Berzsényit Budára. Ott még egy két pohár veres bor locsoltatott el. Vitkovics 's vele mindnyájan daloltunk. Mikor látjuk egymást? kérdeze egyszer Vitkovics Berzsényit. – «Levelekből látja igazán az ember egymást». Ne féljen az Ur, mig én élek, nem vesznek erőt rajtunk a' Sonettek. Brávó, Vitkovics Úr! nevette Kölcsey a' tréfának. Három óra felé válánk el. Csak egy kéz szorítás vala, mit Berzsényi' szobájában való elválásunkkor nyerhettünk. Nem! Csókot kell tőle kapnom, török-szakad! 'S midőn társaim, Vitkovics és Horvát már az utszán voltak, megöleltem Berzsényit, 's ajkaink öszveforradtak. Csókkal ereszté el *az utánam jött Kölcseyt is*.

Ime itt vagyon Kazinczým' kívánsága szerént a' tudósítás Berzsényiről. Ma reggel adá kezembe Vitkovics az Apr. 14d. költ Széphalmi levelet. Hirtelen akartam betölteni a' kedves parancsolatot: 's levelem ha csonka, ha hijános is, mindazáltal, úgy tartom, igen hosszú.

Beke József

ZRÍNYI ÁLLATAI

Történelmünk bővében van a tragikus hősöknek.

Zrínyi Miklós nevűből kettő is volt, hősként egyik nagyobb a másiknál, halálukra is elmondható: egyik tragikusabb a másiknál. A dédapát a végső soron sikertelen várvédelem Európa-szerte elhíresítí. Annyira, hogy dédunokái még majd' hetven év múltán is „valakik”, hiszen amikor Rómában járnak, VIII. Orbán pápa nemcsak személyesen fogadja őket, hanem latin nyelvű verseskötetének dedikált példányával ajándékozta meg a kamaszkorú Miklóst. (A könyv ma is megvan – Zágrábban.) A két árva Zrínyi fiú halála egyaránt tragikus lesz. A fiatalabbal, Péterrel Bécsújhelyt végez a bakó, Miklóssal a kursaneci erdőben egy állat, a nevezetes vadkan. Dédapjának ellenség golyója jutott: méltó egy vitézhez. Öccsének pallos, ami innen nézve: méltó, a túloldalról: méltatlan. Miklósnak sem harcmező, sem vérpad nem adatott, csupán az erdő zuga és egy állatagyar. Vadásztársai végzetes sebekből vérezve találták a novemberi alkonyatban.

Így végezte a török harcok tábornoki rangú hőse, a magyar barokk kiemelkedő